

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Το πρόβλημα του Θρησκευτικού Διαποτισμού στους μαθητές του Δημοτικού
σχολείου»**

Παρασκευά Στάλω

**Επιβλέποντες Καθηγητές : Καριώτογλου Αλέξανδρος
Μπούρας Αντώνιος**

Βόλος
Μάιος 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σελ. 5
Εισαγωγή	σελ.6
1. Εννοιολογικές διασαφήσεις.....	σελ.7
1.1 Η μάθηση.....	σελ.7
1.2 Η αγωγή.....	σελ.10
1.3 Η διδασκαλία.....	σελ.12
1.4 Δόγμα – Δογματικός Διαποτισμό.....	σελ.14
2. Η θέση της θρησκείας στην ζωή του ανθρώπου και του παι- διού.....	σελ 18
3. Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό σχολείο.....	σελ20
3.1 Ιστορική εξέλιξη του μαθήματος των θρησκευτικών.....	σελ20
3.1.1 Το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος των θρησκευτικών.....	σελ.22
3.1.2 Το προαιρετικό μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα	σελ 25
3.1.3 Οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτι- κά.....	σελ29
3.2 Τα σχολικά εγχειρίδια των Θρησκευτικών.....	σελ30
3.3 Τα θρησκευτικά στο Δημοτικό Σχολείο σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ.....	σελ.32
3.3.1 Οι ειδικοί σκοποί του μαθήματος των Θρησκευτικών στο δημοτικό.....	σελ 32
3.3.2 Το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο.....	σελ 34
3.3.3 Η φυσιολογία του μαθήματος των Θρησκευτικών.....	σελ 35
3.3.4 Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα των θρησκευτικών.....	σελ 36
Α) Η διαθεματική προσέγγιση στο μάθημα των Θρησκευτικών	
Β) Η συνεργατική μάθηση	
3.3.5 Η στάση του μαθήματος των Θρησκευτικών προς τις άλλες θρησκείες..	σελ 38

4. Θρησκευτική αγωγή στο σύγχρονο σχολείο και το πρόβλημα του θρησκευτικού διαποτισμού.....σελ	40
4.1 Τα στάδια ανάπτυξης της πίστης	σελ.40
4.2 Προβλήματα διδακτικής του Θρησκευτικού μαθήματος	σελ.46
4.2.1 Το πρόβλημα του δογματικού διαποτισμού.....σελ.	47
4.2.2 Το πρόβλημα του θρησκευτικού φανατισμού.....σελ.	53
4.3 Ο δάσκαλος στο μάθημα των θρησκευτικών.....σελ.	57
5. Συμπεράσματα.....σελ.	60
6. Βιβλιογραφία.....σελ.	63

Πρόλογος

Ο κύριος λόγος ενασχόλησης μου με το θέμα του «Προβλήματος του θρησκευτικού διαποτισμού στους μαθητές του δημοτικού σχολείου» ήταν η προσωπική άγνοια που με διακατείχε όταν κλίθηκα να διδάξω, στα πλαίσια της πρακτικής άσκησης μου το μάθημα των θρησκευτικών στην Τρίτη τάξη του δημοτικού. Η δυσκολία που αντιμετώπισα τόσο στο να προετοιμάσω όσο και να διεξάγω τη διδασκαλία είχε σαν αντίκτυπο να βγει στην επιφάνεια η εσωτερική μου ανάγκη να μελετήσω και να επιλύσω τα προβλήματα που αντιμετώπισα κατά την διεξαγωγή της πρώτης μου διδασκαλίας στο μάθημα των θρησκευτικών. Πέρα από τον προβληματισμό μου για θέματα προετοιμασίας και διεξαγωγής των θρησκευτικών μαθημάτων ήταν και οι προσωπικές μου πεποιθήσεις που με ανάγκασαν να αναρωτηθώ ποια η δική μου άποψη και στάση απέναντι στο θρησκευτικό μάθημα. Μέσα από τη μελέτη αυτή γίνεται προσπάθεια να συνοψιστούν αντικειμενικά τα καίρια προβλήματα που αντιμετωπίζει το μάθημα των θρησκευτικών καθώς και η εξαγωγή συμπερασμάτων για το πια τελικά είναι η πιθανή λύση τους.

Εισαγωγή

Το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί ένα δύσκολο γνωστικό αντικείμενο τόσο για τους μαθητές όσο και τους εκπαιδευτικούς. Η παρούσα εργασία εστιάζει κυρίως στη φυσιγνωμία που πρέπει να έχει το θρησκευτικό μάθημα και στο πρόβλημα του θρησκευτικού διαποτισμού που από παλαιότερους χρόνους έως και σήμερα προβληματίζει και διχάζει απόψεις .

Το πρόβλημα του δογματικού διαποτισμού αποτελεί τον κυριότερο λόγω διχογνωμίας για το αν θα πρέπει να περιλαμβάνεται ή όχι το μάθημα των θρησκευτικών στο αναλυτικό πρόγραμμα του Δημοτικού σχολείου. Η πλευρά που υποστηρίζει πως το μάθημα των θρησκευτικών θα πρέπει να αφαιρεθεί από το πρόγραμμα εστιάζει στο γεγονός πως το Θρησκευτικό μάθημα είναι επιρρεπές στον δογματικό και ιδεολογικό διαποτισμό. Αυτή η πλευρά επιδιώκεται να μελετηθεί και να αναλυθεί με αντικειμενικότητα.

Η θέση του εκπαιδευτικού και τι είδους μηνύματα καλείται να μεταδώσει μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος, ποιος ο κύριος σκοπός του μαθήματος όπως ορίζεται από το Α.Π.Σ και Δ.Ε.Π.Π.Σ, ποιος είναι ο ειδικός σκοπός και ποια θα πρέπει να είναι η σημερινή φυσιγνωμία του μαθήματος είναι ζητήματα που πρόκειται να αναλυθούν.

Αρχικά γίνεται η προσπάθεια για εννοιολογική διασάφηση των όρων μάθηση, αγωγή, διδασκαλία και δόγμα και δογματικός διαποτισμός. Μέσα από την εννοιολογική διασάφηση επιδιώκεται να συνοψιστεί η επεξήγηση και ανάλυση που δόθηκε για αυτούς τους ορισμούς από τους διαφορετικούς κλάδους επιστημών. Επιπρόσθετα αναπτύσσεται η σημασία και ο ρόλος των θρησκευτικών για τον άνθρωπο και το παιδί και εστιάζεται στη συνέχεια στην οργανωμένη εκπαίδευση από το κράτος για το μάθημα των θρησκευτικών. Ένα μικρό τμήμα της εργασίας πραγματεύεται τις σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας του μαθήματος (συνεργατική διδασκαλία και διαπολιτισμικότητα) που καλείται το θρησκευτικό μάθημα να εντάξει στην διαδικασία εκπαίδευσης.

Με τη μελέτη αυτή επιδιώκεται να γίνει μια συνοπτική προβολή των προβλημάτων που ταλανίζουν το θρησκευτικό μάθημα και πιστεύω πως τα προβλήματα αυτά απασχολούν έντονα τόσο τους μελλοντικούς δασκάλους όσο και τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς.

Κεφάλαιο Πρώτο:

Εννοιολογικές Διασαφήσεις

1.1 Η μάθηση

Οι σπουδαιότεροι παράγοντες της ανάπτυξης του ανθρώπου θεωρούνται πως είναι η κληρονομικότητα, η αύξηση κι η ωριμότητα, η **μάθηση** και τα κίνητρα. Οι παραπάνω παράγοντες αποτελούν ουσιώδη συστατικά στοιχεία για την ανάπτυξη και εξέλιξη του ανθρώπου, παράγοντες τους οποίους εμφανίζουν όλα τα έμψυχα όντα με μόνο ένα διαφοροποιητικό στοιχείο, την μάθηση. Η μάθηση αποτελεί ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και στους υπόλοιπους ζωντανούς οργανισμούς εφόσον παρουσιάζεται σε αυτόν σε μεγαλύτερο βαθμό. Σ' αυτήν οφείλεται η ραγδαία εξέλιξη και ανάπτυξη του σε σύγκριση με τα ζώα. Για το λόγο αυτό πολλοί κλάδοι επιστημών έχουν ασχοληθεί και προβληματιστεί για την επεξεργασία της.

Για την έννοια του όρου μάθηση έχει γίνει προσπάθεια από πολλούς εκπροσώπους διαφορετικών επιστημών για να την ορίσουν και να προσδιορίσουν τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται. Η όλη αυτή προσπάθεια είχε ως αποτέλεσμα την εξαγωγή μεγάλου αριθμού θεωρητικών προσεγγίσεων για το φαινόμενο της μάθησης. Λόγω της πληθώρας αυτής θα περιοριστούμε μόνο σε γενικές αναφορές από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους των διαφόρων θεωριών για τις μαθησιακές διαδικασίες.

Σύμφωνα με τους ιδεαλιστές φιλοσόφους, μάθηση είναι η ενέργεια του πνεύματος με την οποία « ο άνθρωπος εισέρχεται εις την ουσία των όντων, αισθητών και νοητών, βοηθούμενος εις τούτο υπό έμφυτων εννοιών ή ιδεών, υπάρχουσών εις αυτόν προ πάσης εμπειρίας»¹. Αντίθετη άποψη έχουν οι υποστηρικτές της φυσιοκρατίας οι οποίοι υποστηρίζουν πως μάθηση δεν είναι τίποτα άλλο παρά η οργάνωση στοιχείων στον νου, τα οποία στοιχεία προέρχονται από την εμπειρία, την οποία αποκτά το άτομο από την επαφή του με το περιβάλλον. Πέρα τους ιδεαλιστές φιλοσόφους και τους υποστηρικτές της φυσιοκρατίας υπάρχει και η προσπάθεια από τον κλάδο της ψυχολογίας για να αποδώσουν την έννοια της μάθησης. Παρόλο που ο κλάδος αυτός έχει δημιουργήσει μια τεράστια παρακαταθήκη εννοιών όλες συγκλίνουν στην άποψη ότι «μάθηση είναι η τροποποίηση της συμπεριφοράς των ζωντανών οργανισμών (ανθρώπων ή ζώων) υπό την επίδραση των εμπειριών τις οποίες αποκτούν μέσω της αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον τους».² Χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι το γεγονός ότι

¹ Μαριδάκη-Κασσωτάκη Αικατερίνη, *Δυσκολίες Μάθησης*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008, σελ 20

² Ο.π., σελ 20

οι μελέτες των ψυχολόγων δεν περιορίστηκαν μόνο στον άνθρωπο αλλά επεκτάθηκαν και στη μελέτη της συμπεριφοράς των ζώων, τα οποία παρουσιάζουν και αυτά μαθησιακές διαδικασίες όχι όμως στον βαθμό που εντοπίζονται στον άνθρωπο.

Την άμεση σχέση της με τον όρο της μάθησης θέλησε να προσδιορίσει και ο κλάδος της παιδαγωγικής επιστήμης. Κατά αυτήν, μάθηση είναι «η διαδικασία κατά την οποία το παιδί και ο έφηβος αποκτούν- με τη δική τους δραστηριότητα- γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες, γενικά εμπειρίες, για να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους, να αναπτύξουν την προσωπικότητα τους και να αντιμετωπίσουν με αυτοτέλεια τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος τους».³ Στον ορισμό αυτό η παρουσία του παιδιού και του εφήβου έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Η παρουσία του παιδιού διαφοροποιεί τον ορισμό αυτό από τους άλλους, γιατί είναι ο μόνος που αναγνωρίζει ότι το παιδί παρουσιάζει εξελικτική πορεία και ότι η μάθηση θα πρέπει επικεντρώνεται σε μικρές ηλικίες.

Ένα σημαντικό σημείο το οποίο έρχεται να συμπληρώσει όλες τις προηγούμενες προσπάθειες δίνει η κονστρουκτιβική⁴ αντίληψη η οποία προσθέτει ότι το υποκείμενο μαθαίνει κατά τρόπο που εξαρτάται από τις προϋπάρχουσες γνωστικές δομές του. Οριοθετεί και προσδιορίζει ότι «κάθε νέα πληροφορία αφομοιώνεται από το υποκείμενο με τρόπο που εξαρτάται από τη φύση και την οργάνωση των γνωστικών δομών».⁵

Στον Συμπεριφορισμό⁶ η νέα πληροφορία δεν εξαρτάται από τις προϋπάρχουσες δομές αλλά από τη μάθηση με βάση τη παρατήρηση η οποία στηρίζεται στη μίμηση των άλλων, των οποίων το παράδειγμα λειτουργεί ενισχυτικά ή αποτρεπτικά για τα άτομα που προσπαθούν να υιοθετήσουν ή να απορρίψουν τη συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς. Από την άλλη οι κοινωνιοπολιτισμικές θεωρίες μάθησης παρουσιάζουν την μάθηση ως διαδικασία κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πως η μάθηση σχετίζεται άμεσα με τη προέλευση, τα στερεότυπα και τη γλώσσα του μαθητευόμενου.

Κατά την αναζήτηση μου σε βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου έχω διαπιστώσει πως παραλείπεται από αυτά ο όρος Μάθηση ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται ο ορισμός της αγωγής. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στην ουσία και τη φύση του περιεχο-

³ Πυργιωτάκης Ε. Ιωάννης, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ60

⁴ Καλλιτεχνικό κίνημα κυρίως στην ζωγραφική, αλλά με προεκτάσεις και στις υπόλοιπες τέχνες και εκδηλώθηκε αρχικά στη Ρωσία μετά τον α΄ παγκόσμιο πόλεμο.

⁵ Κόκκοτας Β. Παναγιώτης, *Διδακτική Φυσικών Επιστημών*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2008, σελ57

⁶ Θεωρία μάθησης όπου η μάθηση ορίζεται ως μία αλλαγή στη συμπεριφορά του μαθητή που προκύπτει μέσω εμπειριών και ασκήσεων που τίθενται από το δάσκαλο.

μένου του θρησκευτικού μαθήματος και το ζήτημα αυτό θα μας απασχολήσει στην συνέχεια.

Όπως αναφέραμε η συμβολή διαφορετικών επιστημών είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή ορισμών για την έννοια της μάθησης που παρά την διαφορετικότητα διατύπωσης και φιλοσοφίας που διακατέχει τον καθένα έχουν ένα κοινό γνώρισμα, τον άνθρωπο και την απόκτηση δεξιοτήτων αυτού. Μάθηση όμως δεν είναι μόνο ο γνωστικός τομέας, είδος μάθησης είναι και η καλλιέργεια κοινωνικής συμπεριφοράς και περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που διαμορφώνουν την συμπεριφορά του ατόμου όπως είναι οι στάσεις, οι γνώσεις, οι ιδέες, οι αξίες.

Μαθαίνουμε πληροφορίες, απλές και σύνθετες γνώσεις, έννοιες, τρόπους ικανοποίησης των αναγκών μας, κινήσεις και στάσεις. Με βάση τις γνώσεις και τις εμπειρίες μας διαμορφώνουμε σκέψεις απόψεις, ιδέες και πεποιθήσεις. Μαθαίνουμε κοινωνικές δεξιότητες που μας επιτρέπουν να συμβιώνουμε με άλλους, να τους κατανοούμε και να αναπτύσσουμε διαπροσωπικές σχέσεις. Ο όρος μάθηση αγγίζει και το συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου ο οποίος πλουτίζεται με ποικίλα συναισθήματα και διαφορετικού είδους βιώματα που μπορεί να είναι δυσάρεστα ή ευχάριστα και που παίζουν καθοριστικό παράγοντα στην ζωή μας.

Αυτό που θα πρέπει να κρατήσουμε είναι ότι ο άνθρωπος κατάφερε να εξελιχθεί και βελτιώσει την ποιότητα ζωής του χάρη στην ικανότητα του να μαθαίνει και να θέτει τις γνώσεις αυτές σε εφαρμογή. Μέσα στην εξελικτική του πορεία έχει συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα για μάθηση με ένα πιο συστηματοποιημένο χαρακτήρα και για το λόγο αυτό έχει εγκαθιδρύσει θεσμούς πχ. το σχολείο, για να επιτύχει το σκοπό αυτό. Στις μέρες μας ο θεσμός του σχολείου είναι ένας από τους κυριότερους παράγοντες της μάθησης. Το σχολείο αποσκοπεί τη μεταβίβαση γνώσης, αλλά παράλληλα αποτελεί σύστημα κοινωνικοποίησης, ανάπτυξης προσωπικότητας και μέσα από την εκπαιδευτική του κουλτούρα προπαρασκευάζει τους μαθητές ώστε να επιβιώσουν ως πολίτες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας.

Για το λόγο αυτό «στη μάθηση θα πρέπει να επιδιώκεται μια ολιστική προσέγγιση της γνώσης και οι στόχοι της να επιδιώκει την ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας, λήψης αποφάσεων, επίλυσης προβλημάτων, ικανοτήτων για ανάληψη πρωτοβουλιών,

ανάπτυξη κριτικής σκέψης, κατανόησης και χειρισμού πολύπλοκων καταστάσεων και προβλημάτων»⁷.

1.2 Η αγωγή

Στην προηγούμενη ενότητα αναφερθήκαμε στην έννοια του όρου μάθηση όπως τα διάφορα επιστημονικά πεδία την έχουν οριοθετήσει. Συχνά τον όρο της μάθησης ταυτίζουν με την αγωγή, πιθανό γιατί και οι δύο αυτοί όροι εμφανίζονται πιο συχνά σε σχολές των επιστημών του ανθρώπου και έχουν ως κύριο στόχο τον άνθρωπο και την ανάπτυξη του. Στόχος μας δεν είναι να αναλύσουμε τους δυο αυτούς όρους σημασιολογικά, αυτό είναι δουλειά την γλωσσολογίας και η είσοδος μας σε αυτές τις περιοχές ενέχει κινδύνους, στόχος μας και πάλι είναι να ασχοληθούμε τι έχουν πει και γράψει σημαντικές προσωπικότητες και κλάδοι επιστημών γι' αυτόν.

Για την πραγμάτωση του όρου αγωγή κάνει έντονη αναφορά η Παιδαγωγική επιστήμη. Για την Παιδαγωγική Επιστήμη δύο είναι οι βασικές διαπιστώσεις για το εννοιολογικό περιεχόμενο της αγωγής α. Ότι σε όλους τους ορισμούς η αγωγή χαρακτηρίζεται ως αλλαγή, μια επίδραση ή μια μεταβολή που παρουσιάζεται στον εξελισσόμενο άνθρωπο και β. Οι αντιλήψεις διαφοροποιούνται σε ότι αφορά τους παράγοντες και τον τρόπο με τον οποίο ασκούνται οι επιδράσεις αυτές⁸. Τον όρο «Αγωγή» συναντούμε και ως «Παιδαγωγική» ή «Επιστήμη της Αγωγής» αφού η αγωγή είναι το κύριο μέλημα της «Παιδαγωγικής» όπου στο επίκεντρο της είναι το παιδί, ο μαθητής ο οποίος μέσα από το σχολείο αναπτύσσει την προσωπικότητα και τις δεξιότητες του. Η γνωστική ανάπτυξη του μαθητή που επιτυγχάνετε με τη διαδικασία της μάθησης δεν λύνει το πρόβλημα της αγωγής, και αυτό διαπιστώνεται από τον μεγάλο αριθμό ανθρώπων ιδίως των νέων που παρ' όλες της μαθησιακές διαδικασίες που το σχολείο ασκεί, παρασύρονται και κάνουν χρήση ναρκωτικών και ασκούν βία.

Η Παιδαγωγική δεν ήταν η μόνη που έθεσε σημαντικό άξονα την κατηγοριοποίηση του όρου Αγωγή. Ο φιλόσοφος της αγωγής P.Hirst διατυπώνει τις εξής δυο κατηγοριοποιήσεις την «πρωτόγονη» που στόχο έχει η επόμενη γενιά να ενστερνιστεί αυτό που η προηγούμενη θεωρεί σωστό, και την «εκλεπτυσμένη» η οποία σε αντίθεση με την πρώτη θεωρεί ότι η αγωγή στόχο πρέπει να έχει την μετάδοση εκείνου που απο-

⁷ Παπαδημητρίου Βασιλική, *Περιβαλλοντική εκπαίδευση-Θεωρία και Πράξη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2009, σελ 68

⁸ Πυργιωτάκης Ε. Ιωάννης, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ 54

δεικνύεται ότι είναι αληθινό και λογικό. Θα μπορούσε να πει κάποιος πως η «εκλεπτυσμένη» μορφή αγωγής ίσως περιλαμβάνει στοιχεία από τις επιστημονικές θεωρίες μάθησης, εφόσον αναγνωρίζει ως αγωγή μόνο ως το λογικό και αληθινό, αυτό δηλαδή που στηρίζεται σε αντικειμενικές βάσεις, πράγμα το οποίο διακατέχει και τον επιστημονικό τομέα.

Η σύγχρονη Χριστιανική Παιδαγωγική επισημαίνει πως κάθε είδους άθρησκη ή αντιθρησκευτική αγωγή είναι τουλάχιστον ελλιπής αγωγή, γιατί αφήνει ανικανοποίητη μια βασική περιοχή ψυχικής ζωής του ανθρώπου, εκείνη ακριβώς που συνδέεται με το έσχατο νόημα του κόσμου και της ζωής⁹. Σ' αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε ότι το σχολείο έχει στόχο την πολύπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, ειδικά για την ανάπτυξη της ηθικής πλευρά τους η οποία επιτυγχάνεται με την αγωγή και όχι με τη μάθηση, και αυτό μπορεί να υλοποιηθεί σε πολύ λίγα μαθημάτα του σχολείου. Το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί παράδειγμα της επιθυμητής αυτής αγωγής και μεταφέρει μέσα από το περιεχόμενο του αξίες, στάσεις και πεποιθήσεις που μπορούν να ενστερνιστούν οι μαθητές και που με κανένα τρόπο δεν μπορούν να περάσουν με άλλου είδους μαθησιακή τεχνική ή λογισμικό ή πείραμα!

Από την πλευρά της κοινωνιολογίας ο ορισμός της αγωγής διαμορφώνεται βάση του όρου της κοινωνικοποίησης. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια αναγκαία προϋπόθεση και συνθήκη αγωγής, αφού η πολύπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου εξαρτάται αποφασιστικά από την ποιότητα των αλληλεπιδράσεων, που συντελούνται μέσα στο κοινωνικό-πολιτιστικό του περιβάλλον.¹⁰ Είναι βέβαιο πως η κοινωνικοποίηση αποτελεί σημαντικό στοιχείο της αγωγής εφόσον η αγωγή συντελείται και επιτυγχάνεται μέσα από το περιβάλλον του ατόμου. Η ανάγκη για συνεργασία φαίνεται από τον άνθρωπο της νεολιθικής εποχής ο οποίος αντιλαμβάνόμενος την σπουδαιότητα της συνεργασίας για επιβίωση καταφεύγει στο ομαδικό κυνήγι, το οποίο σαφώς και του εξασφάλιζε μεγαλύτερη επιτυχία και ασφάλεια. Για να εξασφαλίσει ο προϊστορικός άνθρωπος τη συνεργασία αυτή έπρεπε να συντελεστούν κάποιες διεργασίες κοινωνικοποίησης. Ας αναλογιστούμε όμως και το σύγχρονο άνθρωπο, του οποίου η ζωή δομείται μέσα στις πόλεις και στις κοινωνίες. Αυτό συμβαίνει γιατί οι κοινωνίες μπορούν να του εξασφαλίσουν τις βασικές ανάγκες. Σύμφωνα με την πυραμίδα του Maslow μέσα στις κοινωνίες ο άνθρωπος ικανοποιεί

⁹ Τζουβάλη – Καριώτογλου Αγγελική, *Αυθεντία και ελευθερία στο μάθημα των θρησκευτικών*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009, σελ 175

¹⁰ Βασιλόπουλος Κ.Χρήστου, *Θρησκευτική Αγωγή και Αυτονομία του Παιδιού*, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Αθήνα 1996, σελ 19

τις φυσιολογικές του ανάγκες - επιβίωση, ανάγκες για ασφάλεια και προστασία, κοινωνικές ανάγκες- ανήκειν, ανάγκες για αναγνώριση και τέλος την αυτοπραγμάτωση του.

Η αγωγή είναι βασική προϋπόθεση της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου και ειδικά του νέου ανθρώπου ο οποίος χρειάζεται αξίες και πρότυπα. Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε πως η αγωγή είναι ευρύτερη από τη γνώση, όπως την αντιλαμβάνεται ο «ο επιστημονικός ανθρωπισμός».¹¹ Η αγωγή είναι μια εφαρμοσμένη επιστήμη, φορτωμένη με αξίες, την οποία επηρεάζουν ποικίλες άλλες επιστήμες, ώστε να μπορέσει να επιτελέσει το έργο της, που είναι η μόρφωση του ανθρώπου.¹² Η αγωγή που δεν στοχεύει τη φυσική συναισθηματική, ηθική και πνευματική διάσταση, οι οποίες όλες μαζί συγκρατούν τον άνθρωπο ως ολότητα¹³, παύει να είναι αγωγή και σε περιπτώσεις που εμπεριέχονται σε αυτή πεποιθήσεις οι οποίες είναι αβέβαιες, είτε εσφαλμένες, είτε άγνωστο αν είναι αληθινές τότε εμπεριέχει κίνδυνο δογματικού διαποτισμού και είναι η πιο επικίνδυνη μορφή της αγωγής.

1.3 Διδασκαλία

Διδασκαλία σύμφωνα με τον Ξωχέλη είναι οι ενέργειες και οι χειρισμοί στους οποίους προβαίνει ο εκπαιδευτικός, για να βοηθήσει τον μαθητή στην οικειοποίηση γνώσεων και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων. Η Παιδαγωγική αρχικά αναγνώριζε τη διδασκαλία ως μια ενέργεια που αφορούσε αποκλειστικά τον εκπαιδευτικό, παραγκωνίζοντας τον μαθητή σε μια μηχανική διαδικασία μάθησης. Στις μέρες μας η στάση αυτή έχει αλλάξει. Σήμερα στη διαδικασία της διδασκαλίας δύο είναι τα κύρια πρόσωπα που πρωταγωνιστούν ισάξια, ο δάσκαλος και ο μαθητής. Ο ρόλος και των δύο όπως θα δούμε είναι εξίσου σημαντικός και κυρίως ξεχωριστός χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως είναι και ανεξάρτητος.

Ένας από τους πιο κύριους ρόλους που αναλαμβάνει ο άνθρωπος κατά την διάρκεια της ζωής του χωρίς να το επιλέξει, είναι ο ρόλος του μαθητή. Ο ρόλος του μαθητή σύμφωνα με τον Ι. Πυργιωτάκη έχει χαρακτηριστεί ως το «παιδικό επάγγελμα» στις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Από μικρή ηλικία τα παιδιά υποβάλλονται στην

¹¹ Βασιλόπουλος Κ.Χρήστου, *Θρησκευτική Αγωγή και Αυτονομία του Παιδιού*, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Αθήνα 1996, σελ 16

¹² Ο.π ,σελ 16-17

¹³ Ο.π, σελ 18

καθημερινή διαδικασία της εκπαίδευσης επιβαρύνοντας τα με ένα σωρό υποχρεώσεις και καθήκοντα . Βέβαια στους ενήλικες η επαγγελματική ενασχόληση γίνεται υπό την προϋπόθεση κάποιας χρηματικής αμοιβής ανάλογα με τις υπηρεσίες που παρέχει. Στην περίπτωση του μαθητή, η αμοιβή δεν είναι χρηματική, χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι και ασήμαντη, αφού το σχολείο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την μετέπειτα επαγγελματική του αποκατάσταση η οποία προϋποθέτει τη χρηματική αμοιβή που θα λαμβάνει και η οποία θα του καθορίσει την ποιότητα ζωής του. Παρόλο που τα μαθητικά χρόνια είναι ένα στάδιο αρκετά επώδυνο για το παιδί, θα πρέπει να επιμείνουμε σε αυτά για τους παραπάνω λόγους. Γι' αυτό κύριο μέλημα του σχολείου και κυρίως της τεχνικής της διδασκαλίας(δασκαλοκεντική, παιδοκεντρική) είναι η προσαρμογή στις ανάγκες και τις απαιτήσεις του μαθητή ούτως ώστε να αποτελεί στήριγμα στην ανάπτυξη του.

Από την άλλη πλευρά ο ρόλος του εκπαιδευτικού δεν είναι υποχρεωτικός. Το ρόλο αυτό ο κάθε εκπαιδευτικός είχε την δυνατότητα να επιλέξει ή να αποφύγει επιλέγοντας μια διαφορετική επαγγελματική ενασχόληση. Αυτό κάνει τον εκπαιδευτικό να είναι συνειδητά πιο υπεύθυνο για το επάγγελμα που έχει επιλέξει να ασκεί. Ο εκπαιδευτικός αποτελεί τον κύριο σύνδεσμο ανάμεσα στον μαθητή και το γνωστικό αντικείμενο. Το αντικείμενο διδασκαλίας επομένως αποτελεί τόσο για το δάσκαλο όσο και για το μαθητή, έστω και με αντίθετη κατεύθυνση προσέγγισης, κοινό σημείο συνάντησης.

Παλαιότερα οι υποχρεώσεις του δασκάλου περιοριζόταν σε μια απρόσωπη καθοδήγηση με μοναδικό στόχο την μετάδοση του γνωστικού αντικειμένου. Σήμερα όμως οι συνθήκες έχουν αλλάξει, οι αυξημένες απαιτήσεις της κοινωνίας δεν άφησαν ανεπηρέαστη τη σχολική κοινότητα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η προσωπικότητα του δασκάλου να προσανατολιστεί σε διαφορετικές τεχνικές διδασκαλίας. Οι διαφορετικές τεχνικές διδασκαλίας που ακολούθησε ο κάθε εκπαιδευτικός αποτέλεσε αφορμή για την καταγραφή των κύριων χαρακτηριστικών και την ταξινόμηση τους σε συγκεκριμένες κατηγορίες. Όσο αφορά την ταξινόμηση των τύπων των εκπαιδευτικών γνωστή είναι η τυπολογία του Kerschensteiner. Ο Kerschensteiner διέκρινε τους πιο κάτω τύπους. Α)Ο αγχώδης εκπαιδευτικός ο οποίος αρνείται να αφήσει τον μαθητή ελεύθερο να αναπτύξει τη δική του προσωπική δράση από φόβο μήπως κάνει λάθος. Β)Οι αδιάφοροι εκπαιδευτικοί οι οποίοι αδιαφορούν να θέσουν οποιοδήποτε στόχο στο παιδί. Δίνουν μεγάλη ελευθερία στον μαθητή και ελπίζουν να οδηγηθεί μόνο του στο δρόμο που ταιριάζει στην προσωπικότητα του. Γ)Οι διαμεσολα-

βητές εκπαιδευτικοί που βρίσκονται ανάμεσα στους ανήσυχους και τους αδιάφορους εκπαιδευτικούς γνωρίζοντας πως να εξισορροπήσουν την ελευθερία με την καθοδηγούμενη δράση. Δ) Τελευταία κατηγορία είναι οι συνετοί εκπαιδευτικοί. Πρόκειται για άτομα χαρισματικά τα οποία χαρακτηρίζει ένα βαθύ κοινωνικό αίσθημα και από την αγάπη για τις πνευματικές αξίες, τις οποίες επιθυμούν να μεταδώσουν στους μαθητές τους.

Στις μέρες , ο εκπαιδευτικός πρέπει να έχει στην διάθεση του ένα σύνολο από τεχνικές και δεξιότητες που να μπορεί να εκμεταλλευτεί στην διδασκαλία του . Οφείλει να έχει διαμορφώσει το δικό του χαρακτήρα και την αυτοαγωγή του γιατί αυτό αποτελεί την καλύτερη βάση για την αυτοαγωγή των άλλων. Πέρα από αυτό θα πρέπει να εκτιμά ορθά την κατάσταση και να είναι δεξιοτέχνης στον χειρισμό των ανθρώπων.

Φαίνεται λοιπόν, ότι η διδασκαλία δεν αντιμετωπίζεται ως μια διαδικασία προσφοράς και λήψης πληροφοριών, αλλά ως μια ενεργητική διαδικασία οικοδόμησης και επέκτασης της γνώσης η οποία προϋποθέτει την ενεργό εμπλοκή του μαθητή στην όλη διαδικασία. Στα πλαίσια αυτής της αντίληψης αναμένεται ο εκπαιδευτικός να λειτουργήσει ως βοηθητικός παράγοντας στην όλη προσπάθεια του μαθητή, δίνοντας του την ευκαιρία να αξιοποιήσει την γνώση που ήδη κατέχει για να αναδιοργανώσει και να κάνει κτήμα του τα νέα στοιχεία.

1.4 Δόγμα – Δογματικός Διαποτισμός

Δόγμα

Σύμφωνα με το λεξικό νεοελληνικής γλώσσας δόγμα αποτελεί οποιαδήποτε θεμελιώδης αρχή που δεν υπόκειται σε έλεγχο ή σε κριτική και που γίνεται υποχρεωτικά δεκτή. Συνακόλουθα δογματισμός είναι η έλλειψη κριτικής σκέψης και προσκόλληση σε κάποια θεωρία, αρχή ή δοξασία που δε στηρίζεται σε αποδείξεις ή που θεωρείται επιστημονικά ξεπερασμένη. Με λίγα λόγια δογματισμός είναι η προσκόλληση στα δόγματα.

Για τον ορισμό του δόγματος έχουν γράψει και διαφωνήσει πολλοί φιλόσοφοι της αγωγής, η ασάφεια του όρου είναι διαπιστωμένη και οφείλεται κυρίως για πιο από τα κριτήρια του δογματισμού μπορούν να ερμηνεύσουν πλήρως τον όρο. Τα κριτήρια αυτά είναι η μέθοδος, το περιεχόμενο, η πρόθεση και οι συνέπειες¹⁴.

¹⁴ Ο.π, σελ 28

Σύμφωνα με το κριτήριο της πρόθεσης ο δογματισμός σκιαγραφείται καθαρά από την πρόθεση του διδάσκοντα. Δηλαδή ο δογματισμός προσδιορίζεται από την ανελεύθερη και εξουσιαστική πρόθεση του δογματιστή, η οποία παραμερίζει τη λογική συγκατάθεση και τον κριτικό στοχασμό¹⁵ του υποκειμένου.

Ένα άλλο κριτήριο του δογματισμού είναι το περιεχόμενο. Οι υποστηρικτές του κριτηρίου αυτού θεωρούν πως το περιεχόμενο είναι το μοναδικό κριτήριο προσδιορισμού του δογματισμού. Όπως έχουμε προαναφέρει ο δογματισμός είναι η τυφλή πίστη σε θεωρίες / δόγματα που δεν μπορούν να επαληθευτούν και σύμφωνα με τον λογικό θετικισμό για να πάψει μια θεωρία να αποτελεί δόγμα θα πρέπει το περιεχόμενο της να θεωρείται έγκυρο μέσω της διαδικασίας της επαλήθευσης. Θα πρέπει όμως να διευκρινιστεί πως δεν μπορούν όλα τα κριτήρια ελέγχου του περιεχομένου να ανταποκρίνονται για όλες τις γνωστικές περιοχές και πως κάποιες από αυτές τις γνωστικές περιοχές επαληθεύονται με διαφορετικό τρόπο.

Εξίσου σημαντικό κριτήριο το οποίο σχετίζεται έμμεσα με το κριτήριο του περιεχομένου είναι και το κριτήριο της μεθόδου, η οποία μέθοδος είναι η γέφυρα σύνδεσης του περιεχομένου από τον πομπό στον δέκτη. Υποστηρίζεται πως ο δογματισμός λαμβάνει χώρα, όταν η προς μάθηση ύλη μεταδίδεται δια μέσου ανεπιθύμητων και ηθικά απαράδεκτων μεθόδων.¹⁶ Σύμφωνα με τον E.Thiessen οι δογματικές μέθοδοι διδασκαλίας χαρακτηρίζονται από τη κατάχρηση εξουσίας του δασκάλου, την αποτυχία καλλιέργειας αρετών, διδασκαλία χωρίς αιτιολόγηση και με σκόπιμη διάψευση. Τέτοιες μέθοδοι στο παρελθόν εφαρμόζονταν και ακολουθούνταν σαν ευαγγέλιο θεωρώντας πως με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται «ο καθώς πρέπει άνθρωπος». Στις μέρες όμως αυτή η άποψη θεωρείται ξεπερασμένη και είναι κοινώς αποδεκτό πως η ουσία του δογματισμού αποτελεί άρνηση και βιασμό της ελευθερίας της σκέψης¹⁷.

Δογματικός διαποτισμός

Ο άνθρωπος για να μπορέσει να ξεχωρίσει ως προσωπικότητα μέσα στο πλήθος χρειάζεται να αποκτήσει κάποια διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά που να τον αντιδιαστέλλουν από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να ενεργεί κατά προαίρεση, προσδιορίζοντας έτσι την πορεία του ιδίου του εαυτού σύμφωνα

¹⁵ Ο.π., σελ 36

¹⁶ Βασιλόπουλος Κ.Χρήστου, *Θρησκευτική Αγωγή και Αυτονομία του Παιδιού*, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Αθήνα 1996, σελ 39

¹⁷ Βασιλόπουλος Χρήστος, *Ελευθερία της σκέψης και διδασκαλία του μαθηματος των θρησκευτικών στη μέση εκπαίδευση*, Έκδοση Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1984, σελ 52.

με τις δικές του επιλογές και κατά τρόπο ελεύθερο και υπεύθυνο¹⁸. Η ελευθερία της σκέψης δεν μπορεί να μεταβιβαστεί μέσα από τη διαδικασία της μάθησης από τον εκπαιδευτικό στον μαθητή, αλλά αντίθετα απαιτεί από τον δεύτερο να την κερδίσει με τις δικές του προσπάθειες. Ο P.Nash αναφέρει πως «οι πιο υψηλές ελευθερίες, δεν μπορεί να προσφέρονται πρέπει να κερδίζονται». Και μια από τις υψηλότερες ελευθερίες που μπορεί ο άνθρωπος να φτάσει είναι η θρησκευτική, γιατί η θρησκευτικότητα δεν μπορεί να κατακτηθεί μέσα από τον φόβο και τις προκαταλήψεις μιας θρησκευτικής προπαγάνδας όπου στόχο έχει μόνο την υποδούλωση του φρονήματος των πιστών. Αντίθετα δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί η αληθινή πίστη και η εσωτερική υπόταξη της ψυχής στα αληθινά πιστεύω του κάθε θρησκευόμενου.

Η διαδικασία της μάθησης μπορεί να θεωρηθεί ως προπαρασκευαστικό εργαλείο μετάδοσης γνώσης και πεποιθήσεων, γι' αυτό θα πρέπει να επιδιώκεται μέσα από αυτήν η ανάπτυξη της ελεύθερης σκέψης και ο δάσκαλος θα πρέπει να ενθαρρύνει την έκφραση και την προσωπική εμπλοκή των μαθητών του. Η διαδικασία αγωγής θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από την ελεύθερη ενέργεια του υποκειμένου, όταν όμως το περιεχόμενο διδασκαλίας περικλείει δογματισμό τότε στη διαδικασία υποβόσκει δογματικός διαποτισμός. Η μονολιθικότητα του δογματικού διαποτισμού κατατάσσεται στις πιο επικίνδυνες μορφές αγωγής, οι οποίες μπορούν να ακρωτηριάσουν την ακεραιότητα και την δυνατότητα για εσωτερική ανέλιξη αυτών που τις υποστηρίζουν και των ατόμων (που στην προκειμένη περίπτωση μας είναι οι μαθητές) που άθελα τους δέχονται αυτή τη μεταχείριση.

«Η αγωγή δεν εκφράζει μια στατική κατάσταση, αλλά μια κίνηση, ένα δυναμικό και εξελικτικό "γίγνεσθαι", που στον ανώτατο βαθμό του λαμβάνει τη μορφή της αυτο-αγωγής»¹⁹. Όταν όμως κατά τα πρώτα στάδια του παιδιού η αγωγή που λαμβάνει περικλείει δογματικό διαποτισμό τότε κάθε άλλο παρά σε αυτο-αγωγή θα οδηγήσει. Η αγωγή και ειδικά η σχολική αγωγή θα πρέπει να ασκείται έτσι, ώστε να ενθαρρύνεται η ελεύθερη και ενεργητική συμμετοχή του μαθητή σ' αυτή αλλιώς μπορεί εύκολα να εγχαράξει στους μαθητές ιδέες και πεποιθήσεις περιθωριοποιώντας την διανοητική τους ακεραιότητα. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως η κουλτούρα του σχολείου εμπεριέχει κάποιο είδος δογματισμού, εφόσον επιβάλλει στους μαθητές του τα μαθήματα και το περιεχόμενο αυτών που θα διδαχθούν. Παρόλα αυτά ο δογματισμός

¹⁸ Ο.π, σελ 41

¹⁹ Βασιλόπουλος Χρίστος, *Ελευθερία της σκέψης και διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στη μέση εκπαίδευση*, Έκδοση Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1984, σελ 50

αυτός δεν μπορεί να εκλείψει και σύμφωνα με τον J.Dewey ο μαθητής επειδή βρίσκεται σε αναπτυσσόμενο στάδιο και οι δεξιότητες που κατέχει είναι περιορισμένες, επιβάλλεται κατά τη διδασκαλία να εφαρμόζονται τεχνικές μίμησης και ταύτισης έστω και αν ενέχουν στοιχεία δογματισμού.

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της επιστημονικής γνώσης το περιεχόμενο της θρησκείας δεν θεμελιώνεται σε γεγονότα τα οποία μπορούν να επαληθευτούν, συνεπώς εμπεριέχει δογματισμό. Κατά συνέπεια αυτό εκφράζει και το μάθημα των θρησκευτικών στο σχολείο, δημιουργώντας έτσι παρανοήσεις όσο αφορά τη σχέση της θρησκευτικής γνώσης με την επιστημονική²⁰ μεταφέροντας το πρόβλημα αυτό και στους μαθητές και σύμφωνα με έρευνες η μεγαλύτερη σύγχυση που η θεολογία και η επιστήμη προκαλεί στους μαθητές είναι η δυαρχική αντίληψη για τον κόσμο²¹.

Κλείνοντας θα πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι στις μέρες ενισχύεται περισσότερο η αντίληψη για την επιστημονική γνώση ως η αληθινή και η θρησκευτική ως δογματική και θα πρέπει να επισημανθεί πως το κριτήριο αν η θρησκευτική αγωγή εμπεριέχει δογματισμό ή όχι, αποδείχτηκε ότι είναι προβληματικό²². Και παρόλο που το θρησκευτικό μάθημα θεωρείται από πολλούς, επιρρεπές στον δογματικό διαποτισμό λόγω του περιεχομένου του θα πρέπει να επισημάνουμε πως αυτό εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος και από τον δάσκαλο που το διεξάγει.

²⁰ Βασιλόπουλος Κ.Χρήστου, *Θρησκευτική Αγωγή και Αυτονομία του Παιδιού*, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Αθήνα 1996, σελ 112

²¹ Ο.π., σελ 113

²² Βασιλόπουλος Κ.Χρήστου, *Θρησκευτική Αγωγή και Αυτονομία του Παιδιού*, Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη- Αθήνα 1996, σελ 110

Κεφάλαιο Δεύτερο:

Η θέση της Θρησκείας στη ζωή του ανθρώπου και του παιδιού

Απ' όλες τις δυνάμεις που καθόρισαν την πορεία του ανθρώπινου γένους, η πιο ισχυρή ήταν εκείνη που ονομάζουμε «θρησκεία». Όλοι, σχεδόν, οι κοινωνικοί θεσμοί έχουν κάπου εκεί τη βάση τους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Η θρησκεία καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις ανάμεσα στις ανθρώπινες ομάδες και θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο θρησκευτικός δεσμός σε κάποιες περιπτώσεις υπήρξε πιο ισχυρός από την συγγένεια και από την κοινή καταγωγή. Ταυτόχρονα, όμως, η θρησκεία έδρασε και δρα ακόμη σήμερα, ως ο μεγαλύτερος διαχωριστικός και ανταγωνιστικός παράγοντας ανάμεσα στους ανθρώπους, με αποτέλεσμα την ύπαρξη εχθροπραξιών και πολέμων κοστίζοντας πολλές ανθρώπινες ζωές.

Εάν έπρεπε να ορίσουμε την Θρησκεία η πιο αντικειμενική διατύπωση της θα ήταν πως θρησκεία είναι η στενή και ζωντανή σχέση, η εξάρτηση και επικοινωνία του ανθρώπου από το Θεό. Πιο απλά Θρησκεία είναι η φυσική και τέλεια, η ολόψυχη στροφή και αφοσίωση του ανθρώπου στο Θεό, ώστε να νοιώθει ο άνθρωπος πως χωρίς το Θεό δεν μπορεί να ζει ευτυχισμένος, χαρούμενος και ειρηνικός. Ο Eric Erikson σύγχρονος εκπρόσωπος της ψυχαναλυτικής θεωρίας υποστηρίζει ότι η «Θρησκευτικότητα είναι οτιδήποτε νιώθει βαθιά μέσα του ως αληθινό έστω και αν δεν είναι δυνατόν να το περιγράψει».²³ Το θρησκευτικό συναίσθημα είναι έμφυτο στον άνθρωπο. Και έμφυτο θα πει φυτεμένο μέσα στην ψυχή του το οποίο γεννιέται και αναπτύσσεται από την γέννηση του.

Είναι όμως καθολικό φαινόμενο η θρησκευτικότητα του ανθρώπου; Όλοι οι άνθρωποι, όλων των γενεών, όλων των εποχών, όλων των φυλών, όλων των αιώνων, από τον πρώτο άνθρωπο ως τον σημερινό είχαν και έχουν θρησκεία. Βέβαια η θρησκευτικότητα τους διέφερε. Το ζήτημα είναι πως όλοι είχαν και έχουν θρησκεία έστω και αν είναι διαφορετική. Σε όλες τις φυλές πραγματοποιούνταν τελετές λατρείας και η θρησκεία σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις καθόριζε την οργάνωση της φυλής.

Η θρησκευτικότητα έχει την ικανότητα να εξελίσσεται, η ονομαζόμενη βιώσιμη θρησκευτικότητα. Παλαιότερα «η θρησκευτικότητα ήταν η πρακτική συμπεριφορά που απορρέει από την πίστη»²⁴. Με απλά λόγια οι άνθρωποι αποδέχονταν ως θρησκεία τις ενέργειες των εκπροσώπων της θρησκείας ενώ στην πραγματικότητα αυτό

²³ Eric Erikson, *Η παιδική ηλικία και κοινωνία*, Αθήνα, 1975

²⁴ Αλέξανδρος Καριώτογλου, *Σπουδή στη Θρησκειολογία*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2008, σελ 23

δεν είχε καμία σχέση με την ουσία της θρησκείας και το θεό. Από την άλλη «ο σύγχρονος άνθρωπος αποδέχεται τη θρησκεία ως μια μορφή βοήθειας» είτε είναι βοήθεια στη διαμόρφωση του χαρακτήρα είτε είναι για διαβεβαίωση για αιώνια σωτηρία.

Όταν από μικρή ηλικία τα παιδιά βιώνουν μέσα από το οικογενειακό τους περιβάλλον την θρησκευτικότητα, την υιοθετούν και συνεχίζουν την παράδοση της και όταν θα είναι ενήλικες. Στον κανόνα βέβαια υπάρχουν και οι εξαιρέσεις γιατί το σημαντικό δεν είναι να υιοθετήσεις μια θρησκεία αλλά να την ενστερνιστείς, να μπορέσει το παιδί να την ασπαστεί γιατί μέσα από αυτή βρίσκει την αλήθεια που είναι πιο κοντά στα πιστεύω του. Από την άλλη η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού αλλά και του έφηβου όπως πολλοί ειδικοί επί του θέματος υποστηρίζουν, είναι η εξασθένηση της αρχικής εικόνας που έχει για την παντοδυναμία των γονέων του. «Η παρουσία των γονέων στην ζωή του παιδιού, επειδή είναι πρόσωπα μεγαλύτερα και ανώτερα από τον εαυτό του, του προκαλούν το θαυμασμό και το σεβασμό, ο οποίος πηγάζει από έμφυτα συναισθήματα τα οποία οφείλονται σε μια ιδιόμορφη ανάμειξη φόβου και αγάπης»²⁵, όταν όμως το παιδί αρχίζει να μεγαλώνει συνειδητοποιεί ότι οι γονείς δεν είναι οι παντογνώστες που θα του εξασφαλίζουν για πάντα την υλική αλλά κυρίως την πνευματική του ισορροπία. Όταν στον ψυχικό κόσμο του παιδιού εμφανιστεί αυτή η αναστάτωση τότε είναι που ανακαλύπτει την ανάγκη για θρησκευτικότητα. Η θρησκευτική ετοιμότητα του κάθε παιδιού είναι διαφορετική και το κάθε παιδί για να καλύψει τα μεταφυσικά ερωτήματα που του δημιουργούνται χρησιμοποιεί διαφορετικά μέσα όπως η φαντασία. Όταν τα μεταφυσικά ερωτήματα του παιδιού δεν μπορούν να απαντηθούν με τη λογική τότε η φαντασία φροντίζει να δώσει απαντήσεις.

Η θρησκεία είναι στη φύση του ανθρώπου, είναι η κληρονομιά του για αυτό η εκπαίδευση των νέων πρέπει να εναρμονίζεται με αυτή. Σήμερα το Ελληνικό Εκπαιδευτικό σύστημα έχει συμπεριλάβει στο αναλυτικό πρόγραμμα το μάθημα των θρησκευτικών με κύριο στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Στην συνέχεια θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος των θρησκευτικών.

²⁵ Αγγελική Τσουβάλη-Καριώτογλου, *Αυθεντία και ελευθερία στο μάθημα των Θρησκευτικών*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009 σελ 169

Κεφάλαιο Τρίτο:

Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό σχολείο

3.1 Ιστορική εξέλιξη του μαθήματος των θρησκευτικών

Όσοι έχουν μελετήσει και ασχοληθεί με την ιστορία της Ελλάδος θα έχουν διαπιστώσει πως η θρησκευτικότητα αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι των αρχαίων ελλήνων.

Κατά την προχριστιανική εποχή κάθε πόλη αποτελούσε θρησκευτική κοινότητα με δικό της προστάτη. Για παράδειγμα στην αρχαία Αθήνα κύρια θεότητα ήταν η θεά Αθηνά, στη Σπάρτη ήταν ο θεός Απόλλωνας. Ο σημαντικότητα της θρησκείας στην αρχαία Ελλάδα φαίνεται από τις διώξεις ατόμων όταν αυτά εκφράζανε απόψεις που δεν συμφωνούσαν με το εκάστοτε θρησκευτικό περιεχόμενο. Στην Αθήνα με εισήγηση του χρησμολόγου Διοπίθης είχε εγκριθεί ο νόμος για δικαστική δίωξη για εκείνους που δεν αναγνώριζαν την ύπαρξη θεών. Θύματα του νόμου αυτό αποτέλεσε και ο γνωστός σε όλους φιλόσοφος Σωκράτης, ο οποίος καταδικάστηκε σε θάνατο για ασέβεια προς τους θεούς και για διαφθορά των νέων. Η αρχαία ελληνική θρησκεία ήταν στενά συνδεδεμένη με την πολιτική ζωή. Οι πολιτείες ζητούσαν συμβουλές από τα μαντεία όχι μόνο για θρησκευτικά θέματα αλλά και για άλλα ζητήματα που αφορούσαν τον τρόπο διοίκησης.

Τη προχριστιανική εποχή διαδέχεται η πρωτοχριστιανική και η βυζαντινή περίοδος. Η έλευση του Χριστού είχε αποτέλεσμα την ίδρυση και εξάπλωση της Χριστιανικής Εκκλησίας. Ο Μέγας Κωνσταντίνος ήταν ο πρώτος που επιχείρησε τη σύνδεση Εκκλησίας και Πολιτείας και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να υπάρξει εκπαίδευση χωρίς θρησκευτική αγωγή και παιδεία. Ουσιαστικά η εκπαίδευση στο Βυζάντιο στηρίχθηκε αποκλειστικά στο θεσμό της εκκλησίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το παιδί αρχικά διδασκόταν τα πρώτα μαθήματα της ανάγνωσης από κάποιο μοναχό και αργότερα εφόσον τα έχει κατακτήσει συνέχιζε στο σχολείο. Στο σχολείο παράλληλα με το μάθημα της αριθμητικής, γεωμετρίας, μουσικής κτλ ήταν και τα θρησκευτικά. Συγκεκριμένα τα θρησκευτικά τα δίδασκαν χωριστά και οι δάσκαλοι ήταν κληρικοί. Βασική υποχρέωση των μαθητών ήταν η εκμάθηση της Βίβλου. Σιγά σιγά η παιδεία πέρασε στα χέρια της Εκκλησίας και αυτό φαίνεται κατά τη βυζαντινή περίοδο όπου ο Ιουστινιανός αναγκάζει όλους τους καθηγητές να είναι χριστιανοί και αργότερα ο Ηράκλειτος ιδρύει μια σχολή στην εκκλησία στην οποία επικεφαλής ήταν ο Πα-

τριάρχης. Η εκκλησία την περίοδο αυτή φαίνεται πως έχει πρώτο λόγο στην εκπαίδευση.

Η εξουσία που κατείχε η εκκλησία συνεχίζει να διατηρείται και κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ο τούρκος κατακτητής παραχώρησε στην εκκλησία προνόμια τόσο στην οργάνωση όσο και στην τοπική αυτοδιοίκηση δίνοντας της το δικαίωμα να συμμετέχει έστω και σε μικρό βαθμό. Αν και στα πρώτα χρόνια της κατοχής δεν μπόρεσε να τεθεί κάποιο σύστημα εκπαίδευσης λόγω των δυσκολιών που αντιμετώπιζε το έθνος, αργότερα μέσα στα πλαίσια του ποιμαντικού έργου της, η Εκκλησία, κάνει προσπάθεια για διατήρηση της εθνικής γλώσσας, της εθνικής κληρονομιάς και της εθνικής αυτοσυνειδησίας. Την περίοδο αυτή ναός και σχολείο υπηρετούσαν τον ίδιο σκοπό και αλληλοσυμπληρώνονταν, πράγμα αυτονόητο αφού η Εκκλησία έφερε μαζί τις αρχές και ιδεολογία από την Βυζαντινή περίοδο, τις οποίες δεν μπορούσε να αγνοήσει. Βέβαια δεν πρέπει να λησμονάμε το σημαντικό ρόλο που έπαιζαν τα «κρυφά σχολεία» κατά τη διάρκεια των δύσκολων ετών της τούρκικης κατοχής. Αν και επιστημονικά δεν μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη τους, τα κρυφά σχολεία, σύμφωνα με την παράδοση ήταν τα «λαϊκά» σχολεία στα οποία τα ελληνόπουλα κατέφευγαν για να μάθουν το Ψαλτήρι και το Οκτώηχοι. Αν και την περίοδο αυτή δεν υπήρξε κάποιος στοιχειώδης προγραμματισμός για την εκπαίδευση από την Εκκλησία, η προσφορά της στα ελληνικά γράμματα ήταν σημαντική και κυρίως ελπιδοφόρα ώστε διατηρηθεί η παιδεία και το ελληνικό πνεύμα ζωντανό.

Με τη απελευθέρωση και την ανασύσταση του ελληνικού έθνους γίνεται και η πρώτη προσπάθεια δημιουργίας ελληνικής εκπαίδευσης. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ο οποίος είχε επιρροές από τις ιδέες του Πεσταλότσι, εγκαθίδρυσε το Θεολογικό μάθημα στα δημοτικά σχολεία και συνέστησε επιτροπή από τέσσερις αρχιερείς για τη σύνταξη και έκδοση των θρησκευτικών βιβλίων το Ευχολόγιο, Σύνοψης και της Κατήχησης. Παρόλα αυτά η εκκλησία αρχίζει να χάνει την ισχύ της τόσο σε εκπαιδευτικά θέματα όσο και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η ανακηρύξει του αυτοκέφαλου της Ελληνικής εκκλησίας προώθησε την καθολική υποταγή της στην κρατική εξουσία. Οι επιδράσεις των δυτικοευρωπαϊκών προτύπων ήταν φανερές και ήταν επόμενο σε αυτό το πλαίσιο να κινηθεί και η εκπαίδευση. Η αντίθετη όμως στάση του λαού προς τα νέα δεδομένα αναγκάζει την κρατική εξουσία να αναγνωρίσει την Εκκλησία ως φορέα εκπαίδευσης. Έτσι η εκπαίδευση έχει ως κύριο σκοπό, τη μόρφωση ενάρετων μαθητών με πρότυπο το χριστιανό άνθρωπο. Στα πλαίσια αυτής της

αναγνώρισης καθιερώνεται η πρωινή προσευχή και ο εκκλησιασμός των μαθητών κάθε Σάββατο και Κυριακή με τη συνοδεία των δασκάλων.

Σήμερα στα ελληνικά σχολεία, η Θρησκευτική αγωγή των νέων παρέχεται από την Πολιτεία και εφαρμόζεται μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών. Διδάσκεται στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Πλέον το κράτος παρέχει σχολικά εγχειρίδια και βοηθήματα που θέτουν θρησκευτικούς αλλά κυρίως παιδαγωγικούς σκοπούς για να διευκολύνουν το έργο του δασκάλου. Επιπρόσθετα γίνεται προσπάθεια από τους ειδικούς, το Θρησκευτικό μάθημα, να εναρμονιστεί με τις ανάγκες του νέου κόσμου γι' αυτό και έχει διαμορφωθεί χωρίς όμως να παραγκωνίζει τα πιστεύω που αντιπροσωπεύει.

3.1.1 Το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος των θρησκευτικών

Αν και όλες οι θρησκείες που υπάρχουν στην Ελλάδα έχουν ίση μεταχείριση η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι η θρησκεία που πρεσβεύει η πλειοψηφία των ελλήνων. Έτσι είναι επόμενο το κράτος να την αναγνωρίζει ως επικρατούσα θρησκεία και θεωρεί υποχρέωση του την καλλιέργεια της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών. Για το λόγο αυτό ανάμεσα στα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος βρίσκεται και το μάθημα των Θρησκευτικών. Το μάθημα των Θρησκευτικών αποτελεί μέρος του προγράμματος σπουδών από το 1833 και έχει εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση.

Παρόλα αυτά παρατηρείται ελάχιστη ενημέρωση των μελλοντικών εκπαιδευτικών κατά την φοίτηση τους στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να έχουμε εκπαιδευτικούς οι οποίοι καλούνται να διδάξουν το μάθημα των θρησκευτικών με ελλιπείς διδακτικές μεθόδους και με μοναδικό οδηγό το αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος των θρησκευτικών το οποίο προτείνει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Τα θρησκευτικά διδάσκονται στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τα Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα που εκπονούνται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και δημοσιεύονται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Το μάθημα διδάσκεται δύο ώρες την εβδομάδα στις τέσσερις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Στις δύο πρώτες τάξεις δεν

υπάρχει παρόλα αυτά εντάσσεται στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος. Το μάθημα των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο διδάσκεται από δασκάλους που διδάσκουν και όλα τα άλλα μαθήματα. Το μάθημα είναι υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές που είναι ορθόδοξοι χριστιανοί. Δικαίωμα απαλλαγής του μαθήματος έχουν οι ετερόδοξοι ή άθεοι μαθητές οι οποίοι μπορούν να απουσιάζουν από την ώρα διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος χωρίς επιπτώσεις. Επίσης δικαίωμα απουσίας έχουν όταν απουσιάζουν ορισμένη μέρα της εβδομάδας από όλα τα μαθήματα, εάν αυτή έχει καθιερωθεί για το δόγμα τους ως επίσημη αργία ή προσευχής. Παρακάτω αναπτύσσεται το σύνταγμα για το μάθημα των θρησκευτικών όπως το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το συνέταξε.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Το άρθρο 16 παρ. 2, το οποίο προβλέπει την καλλιέργεια θρησκευτικής συνείδησης, σε συνδυασμό με το άρθρο 3 παρ. 1, αφορά κυρίως τη γνωριμία και σπουδή της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», η θρησκευτική αγωγή υπόκειται σε απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Εφαρμόζοντας την συνταγματική επιταγή, το περιεχόμενο της θρησκευτικής αγωγής στη δημόσια εκπαίδευση έχει ως προσανατολισμό τη γνώση **γύρω** από την πίστη, την παράδοση, τη ζωή και τον πολιτισμό της Ορθοδοξίας, αλλά και τη γνωριμία με τις άλλες χριστιανικές Εκκλησίες, Ομολογίες και Παραδόσεις, με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα καθώς και με τις μεγάλες Θρησκείες του κόσμου.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι μαθητές έχουν, ως γνωστόν, τη δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών. Οι αλλόδοξοι μαθητές, Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες, έχουν μάλιστα τη δυνατότητα διδασκαλίας ιδιαίτερου ομολογιακού θρησκευτικού μαθήματος σύμφωνα με το άρθρο 14, παρ. 17 του Ν. 1566/85. Οι αλλόθρησκοι μαθητές στα δημόσια σχολεία της χώρας δεν διδάσκονται ιδιαίτερο μάθημα θρησκευτικών σύμφωνα με τη θρησκεία τους, παρεκτός των Ελλήνων μουσουλμανοπαίδων στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

Ο ΝΟΜΟΣ 1566/85

Ο Νόμος 1566/85 (στα άρθρα 1 παρ. 1, 6 παρ. 2 και 14 παρ.17) εξειδικεύει τα περί θρησκευτικής αγωγής του Συντάγματος σε σχέση με την ορθόδοξη χριστιανική

παράδοση. Στο θεωρητικό πλαίσιο του, θέτει ως κύριο σκοπό της εκπαίδευσης «τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και καθολικού ανθρώπου σε σχέση», μεταξύ άλλων, και «με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση».

Στο άρθρο 1 παρ. 1, ο σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εξειδικεύεται έτσι, ώστε οι μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη». Ειδικότερα στο άρθρο 6 παρ. 2, επισημαίνεται ότι στο λύκειο επιδιώκεται η ολοκλήρωση των σκοπών της εκπαίδευσης, ώστε οι μαθητές, «Να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες...».

Παρά τον κεντρικό αυτό ρόλο της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στη δημόσια εκπαίδευση, η θρησκευτική αγωγή δεν συνδέεται καθόλου με το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, αλλά αποτελεί σαφώς παιδαγωγική αρμοδιότητα και ευθύνη της Πολιτείας. Το μάθημα των θρησκευτικών δεν αντιμετωπίζεται, δηλαδή, ως ένα ειδικό μάθημα αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος, ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση. Ως εκ τούτου υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως αυτοί ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους. Η θρησκευτική αγωγή των μαθητών συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής τους ανάπτυξης και έχει ύψιστη παιδαγωγική και κοινωνική σημασία. Για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με το Νόμο 1566/85 (άρθρο 24) και 2525/97 (άρθρο 7), ο καταρτισμός των Προγραμμάτων Σπουδών και των Αναλυτικών Προγραμμάτων του μαθήματος αυτού, όπως και όλων των άλλων, είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Το νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος υλοποιείται στα Αναλυτικά Προγράμματα και στο εν γένει διδακτικό υλικό του θρησκευτικού μαθήματος με τον απαιτούμενο παιδαγωγικό, επιστημονικό, κριτικό, πλουραλιστικό και αντικειμενικό τρόπο. Ωστόσο, η εισαγωγή νέων εκπαιδευτικών καινοτομιών ή δεδομένων αλλά και οι τυχόν παραλείψεις, αστοχίες ή αβλεπτήματα που είναι δυνατό να διαπιστωθούν στην πράξη, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη αναμόρφωσης και εμπλουτισμού τους με διορθωτικές και βελτιωτικές παρεμβάσεις, ακολουθώντας ασφαλώς τις νόμιμες διαδικασίες.

3.1.2 Το προαιρετικό μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα

Το μάθημα των θρησκευτικών σήμερα παραμένει υποχρεωτικό για τους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές εκτός εάν οι γονείς επιθυμούν να απαλλαγθούν τα παιδιά τους από το μάθημα . Δικαίωμα απαλλαγής έχουν και οι μαθητές οι οποίοι είναι αλλόθρησκοι ή πιστεύουν σε κάποιο άλλο χριστιανικό δόγμα. Παρόλα αυτά κατά διαστήματα εκφράζονται πολλές ανησυχίες και αμφιβολίες για το αν πρέπει να είναι υποχρεωτικό.

Η ανησυχία αυτή δεν είναι επίκαιρη αντίθετα εμφανίζεται από την πρώτη προσπάθεια δημιουργίας της ελληνικής εκπαίδευσης. Την περίοδο εκείνη το κράτος οργάνωνεται με πρότυπα του Δυτικού κόσμου και οι επιρροές από τον διαφωτισμό ήταν εμφανείς. Κύριος υποστηρικτής του Διαφωτισμού ήταν ο Θεόκλητος Φαρμακίδης , ο οποίος κάτεχε κεντρική θέση στην Πολιτεία και στην Εκκλησία και ήταν ένα από τα πρόσωπα που είχαν ενδοιασμό για την υποχρεωτική ύπαρξη του θρησκευτικού μαθήματος. Την ίδια απόψεις συμμεριζόταν και ο αντιβασιλέας Μάουρερ ο οποίος προωθούσε την απομάκρυνση της εκπαίδευσης από τα παραδοσιακά ορθόδοξα και ελληνικά πρότυπα με αποτέλεσμα το 1833 το μάθημα των θρησκευτικών να υποβαθμίζεται στα Αναλυτικά Προγράμματα όλων των Βαθμίδων.

Σήμερα το ζήτημα αυτό επανεξετάζεται και εξακολουθεί να υπάρχει προβληματισμός και διχογνωμία για το εάν θα πρέπει να παραμείνει υποχρεωτικό στα σχολεία . Ο προβληματισμός αυτός είναι είτε «εσωτερικός» και διεξάγεται μεταξύ των θεολόγων ή των δασκάλων των Θρησκευτικών με αντικείμενο τον θεολογικό αυτοπροσδιορισμό των διδασκόντων και του μαθήματος, είτε «εξωτερικός» και εξαντλείται τις περισσότερες φορές σε παρεμβάσεις κληρικών και λαϊκών θεολόγων, διανοούμενων και στοχαστών, πολιτικών επιστημόνων, νομικών και υπερασπιστών των δικαιωμάτων του ατόμου, που στοχεύουν είτε στην υπεράσπιση είτε στην αμφισβήτηση ή και απόρριψη του θρησκευτικού μαθήματος». ²⁶ Οι υπερασπιστές της μη κατάργησης του μαθήματος υποστηρίζουν πως είναι αδιανόητο να καταργηθεί το μάθημα εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό του Ελληνικού πληθυσμού είναι ορθόδοξοι χριστιανοί. Η αντίθετη πλευρά υποστηρίζει πως το μάθημα δεν πρέπει να είναι στο πρόγραμμα προβάλλοντας ως δικαιολογία τον δογματικό και ιδεολογικό διαποτισμό και την παραβίαση της ανεξιθρησκίας . Οι επικριτές στηρίζουν την επιχειρηματολογία τους στον κατη-

²⁶ Βασίλειος Κατσιασώνης- Αντώνιος Ματθαϊάκης, Πτυχιακή Εργασία: Το μάθημα των Θρησκευτικών και η Διδασκαλία του στην Α/βάθμια Εκπαίδευση κατά την τελευταία δεκαετία, Βόλος 2008

χητικό και μονολιθικό χαρακτήρα του μαθήματος. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό τους αυτόν, κάθε άλλο παρά ευεργετικό είναι προς τους μαθητές η παρακολούθηση ενός μαθήματος που στηρίζεται στο « Πίστευε και μη ερεύνα » γιατί ελλοχεύει κινδύνους για πιθανές δογματικές και σκοταδιστικές αντιλήψεις. Μια τρίτη άποψη για το μάθημα προέρχεται από μια μικρή μερίδα ατόμων κυρίως από θεωρητικούς της Παιδείας, οι οποίοι επηρεασμένοι από τα προσωπικά βιώματα τους, μιλούν αρνητικά για την οργανωμένη από το κράτος θρησκευτική αγωγή. Τα άτομα αυτά θεωρούν πως η θρησκευτική αγωγή πρέπει να οργανωθεί εξολοκλήρου από την Εκκλησία χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Επιπρόσθετα ισχυρίζονται πως θα πρέπει το θρησκευτικό μάθημα στα σχολεία να χάσει τον υποχρεωτικό του χαρακτήρα ή ακόμη και να καταργηθεί από το Αναλυτικό πρόγραμμα εφόσον τη θρησκευτική αγωγή θα αναλάβει η Εκκλησία.

Το ζήτημα για την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος των Θρησκευτικών απασχολεί έντονα τους ειδικούς επί του θέματος. Σε απαντητική επιστολή του Γενικού Γραμματέα Γ. Γιούση στις 10/7/2008 προς τους εκπαιδευτικούς για το ζήτημα αυτό αναφέρει πως το μάθημα παραμένει υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές με εξαίρεση τους οι αλλόθρησκους ή ετερόδοξους μαθητές εφ' όσον το επιθυμούν, οι οποίοι στην αίτησή τους δεν χρειάζεται να αναγράφουν το δόγμα ή θρήσκευμα στο οποίο πιστεύουν. Το σημαντικότερο σημείο που αναφέρεται στην επιστολή αυτή είναι το ζήτημα απαλλαγής του μαθήματος και από τους ορθόδοξους μαθητές στους οποίους μέχρι στιγμής ήταν υποχρεωτικό. Για την απαλλαγή αυτή απαιτείται υπεύθυνη δήλωση από το κηδεμόνα του μαθητή εάν είναι ανήλικος ή του ίδιου εάν είναι ενήλικος στην οποία θα αναφέρεται η επιθυμία απαλλαγής, χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης απαλλαγής.

Οι διενέξεις μεταξύ των υποστηρικτών και επικριτών του μαθήματος συνεχίζουν να υπάρχουν και να διχάζουν εκπαιδευτικούς, θεολόγους και κληρικούς. Παρόλο που το ζήτημα προκαλεί σύγχυση και πολλές φορές ενισχύει το φανατισμό θέτοντας σε κίνδυνο το κύρος της ελληνικής παιδείας, δεν πρέπει να λησμονάμε πως οι πιο σημαντικές και προοδευτικές ιδέες έχουν αναδειχτεί και επικρατήσει μέσα από τέτοιου είδους αντιπαραθέσεις. Έτσι κρίνεται απαραίτητο μέσα από γόνιμους διάλογους να βρεθεί μια ώριμη λύση. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο θα πρέπει οι αντίθετες πλευρές να συμβιώσουν για την καλύτερη και πιο ανώδυνη επίλυση του θέματος.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΝΙΑΙΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΜΗΜΑΤΑ Γ' ΚΑΙ Γ'

Να διατηρηθεί μέχρι

Βαθμός Ασφαλείας

Μαρούσι 10/10/2008
Αριθ. Πρωτ.: 91109/Γ2
Βαθ. Προτερ.

Ανδρέα Παπανδρέου 37,
151 80 Μαρούσι
Τηλέφωνο: Π.Ε. 210-344.32.84
Δ.Ε. 210-344.22.42
Fax: Π.Ε. 210-344.32.88
Δ.Ε. 210-344.33.90

ΠΡΟΣ:

1. Περιφερειακές Δ/νσεις Π.Ε. και Δ.Ε. Έδρες τους
2. Γραφεία Σχολικών Συμβούλων και Γραφεία Υπευθύνων-Προϊσταμένων Παιδαγωγικής και Επιστημονικής Καθοδήγησης. Έδρες τους
3. Δ/νσεις και Γραφεία Π.Ε. και Δ.Ε. και Γραφεία Ε.Ε. της χώρας. Έδρες τους
4. Σχολεία Π.Ε. και Δ.Ε. της χώρας (μέσω Δ/νσεων και Γραφείων Δ.Ε. και Γραφείων Ε.Ε.)

ΘΕΜΑ: « Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων »

1. Σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 7 του Π.Δ. 2014/8 για την εγγραφή μαθητών στην Α' τάξη του Δημοτικού Σχολείου απαιτείται μεταξύ άλλων και πιστοποιητικό γέννησης Δήμου ή Κοινότητας. Για την εγγραφή μαθητών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ισχύουν τα άρθρα 8,9,10 του Π.Δ. 104/79.

Η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), λαμβάνοντας υπόψη την εφαρμογή της σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού, επισημαίνει την ανάγκη διευκόλυνσης της εγγραφής των αλλοδαπών μαθητών σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Ως εκ τούτου, σας γνωρίζουμε ότι οι αλλοδαποί μαθητές που δε δύνανται να προσκομίσουν το πιστοποιητικό γέννησης μπορούν να εγγραφούν στα σχολεία με ληξιαρχική πράξη γέννησης.

Επίσης, οι μαθητές οι οποίοι είναι κάτοχοι των ειδικών δελτίων ταυτότητας ομογενών δεν υποχρεούνται να προσκομίζουν άλλη βεβαίωση ή πιστοποιητικό για την απόδειξη των ατομικών τους στοιχείων.

2. Ύστερα από την υποβολή ερωτημάτων σχετικά με το θέμα της απαλλαγής των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών, σας κάνουμε

γνωστό ότι για την απαλλαγή αυτή απαιτείται υπεύθυνη δήλωση του κηδεμόνα του μαθητή αν είναι ανήλικος ή του ίδιου αν είναι ενήλικος, στην οποία θα αναφέρεται η επιθυμία απαλλαγής, χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής.

Εσωτερική Διανομή:

- 1) Γραφείο Υπουργού
- 2) Γραφεία Υφυπουργών
- 3) Γραφείο Γενικού Γραμματέα
- 4) Γραφείο Ειδικού Γραμματέα κ. Γούση
- 5) Δ/σεις Σπουδών Π.Ε & Δ.Ε.
Τμήματα Γ' & Γ'
- 6) Δ/ση Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης
- 7) Δ/ση Ιδιωτικής Εκπαίδευσης
- 8) Δ/ση Ξένων και Μειον. Σχολείων
- 9) Δ/ση Ειδικής Αγωγής
- 10) Δ/ση ΠΟΔΕ
- 11) Δ/ση Οργάνωσης και Διεξαγωγής Εξετάσεων
- 12) Γ.Ε.ΠΟ.

ΕΙΔΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΟΥΣΗΣ

Εντός Αντιόχου
Από τη Διεύθυνση Διοικητικού
Τμήμα Διακρίσεων & Προστασίας

ΚΟΥΖΑΜΤΑΣΑΚΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ

3.1.3 Οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

Με το δικαίωμα απαλλαγής του Θρησκευτικού μαθήματος από τους μαθητές που το επιθυμούν τίθεται ένα νέο ζήτημα όσο αφορά τις ρυθμίσεις που θα ακολουθήσουν στην σχολική πράξη.

Σύμφωνα με την Τρίτη εγκύκλιο ανακοινώνεται πως οι μαθητές που έχουν ζητήσει απαλλαγή του μαθήματος κατά την διάρκεια διδασκαλίας του μαθήματος στο τμήμα του , θα παρακολουθεί κάποιο άλλο μάθημα σε άλλο τμήμα του σχολείου της ίδιας τάξης. Συγκεκριμένα οι αλλοδαποί μαθητές παρακολουθούν της ελληνικής γλώσσας ενώ οι υπόλοιποι μαθητές παρακολουθούν μάθημα ανάλογο με τις μαθησιακές τους ανάγκες. Σε περιπτώσεις όμως που το σχολείο έχει μόνο ένα τμήμα της συγκεκριμένης τάξης τότε ο μαθητής παρακολουθεί ειδικό πρόγραμμα το οποίο πραγματοποιείται για αυτό το σκοπό από το Σύλλογο Διδασκόντων του σχολείου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚ/ΤΩΝ
ΕΝΙΑΙΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ Π/ΘΜΙΑΣ ΚΑΙ
Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΜΗΜΑΤΑ Γ' ΚΑΙ Γ'

Α. Παπανδρέου 37
151 80 ΜΑΡΟΥΣΙ

Πληροφορίες: Α. Κόππη
Α. Νικολόπουλος
Τηλέφωνο : 210.34.43.284
210.34.43.390
Fax : 210.34.42.241
e-mail : spudonpe@ypepth.gr

Να διατηρηθεί μέχρι
Βαθμός ασφαλείας

Αθήνα, 26 - 8 - 2008
Αριθ. Πρωτ. Βαθμός Προτερ.
Φ12 / 977 / 109744 / Γ1

ΠΡΟΣ:

1. Περιφερειακούς Διευθυντές Π.Ε & Δ.Ε (Έδρες τους)
2. Προϊσταμένους Επιστημονικής και Παιδαγωγικής καθοδήγησης Π.Ε και Δ.Ε. (Έδρες τους)
3. Σχολικούς Συμβούλους Π.Ε. & Δ.Ε.
(μέσω Δ/σεων και Γραφείων Π.Ε.)
4. Διευθυντές Εκπαίδευσης και Προϊσταμένους Γραφείων Π.Ε. και Δ.Ε.
της χώρας (Έδρες τους)
5. Σχολεία Π.Ε. και Δ.Ε. όλης της χώρας (μέσω Δ/σεων και Γραφείων Π.Ε. και Δ.Ε.)

ΘΕΜΑ: ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ

Σας ενημερώνουμε ότι οι μη Ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, οι οποίοι σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 104071/Γ2/4.8.2008 εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών για λόγους συνείδησης, κατά την ώρα διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος παρακολουθούν υποχρεωτικά τη διδασκαλία διαφορετικού διδακτικού αντικείμενου σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης.

Στην περίπτωση, που η συγκεκριμένη τάξη λειτουργεί μόνο με ένα τμήμα, οι μαθητές αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται για το σκοπό αυτό από το Σύλλογο Διδασκόντων του Σχολείου. Για μεν τους αλλοδαπούς το πρόγραμμα αφορά στο μάθημα της ελληνικής γλώσσας, για δε τους υπόλοιπους μάθημα ανάλογο με τις μαθησιακές τους ανάγκες.

Εσωτ. Διανομή

1. Γραφείο κ. Υπουργού
2. Γραφείο κ. Υφυπουργού
3. Γραφείο κ. Γενικού Γραμματέα

1

Εγκύκλιος για το θέμα απασχόλησης των μαθητών που δεν παρακολουθούν το μάθημα θρησκευτικών

3.2 Τα σχολικά εγχειρίδια των Θρησκευτικών

Με βάση το Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου συντάσσονται εγχειρίδια τα οποία αναθέτονται σε διάφορους συγγραφείς με σκοπό να ενισχύσουν το εκπαιδευτικό έργο των δασκάλων. Οι συγγραφείς έχουν τη δυνατότητα να προτείνουν τα δικά τους βιβλία και μέσα από σχετικό διαγωνισμό επιλέγονται τα καλύτερα.

Τα τελευταία χρόνια συντελέστηκαν με ταχύ ρυθμό πληθυσμιακές και μεταναστευτικές αλλαγές σε όλο τον Ευρωπαϊκό χώρο. Μέσα στις αλλαγές αυτές οι διαφορετικοί πολιτισμοί ήρθαν σε επαφή με αποτέλεσμα να αυξηθεί η πολυπολιτισμικότητα με ότι θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις φέρει. Στο προσκήνιο δημιουργούνται νέα δεδομένα τα οποία η σχολική κοινότητα είναι αδύνατον να αγνοήσει. Σε κάθε σχολική τάξη υπάρχουν μαθητές από διάφορα μέρη του κόσμου. Έτσι η διπλανή της μικρής Ελένης είναι ο μικρός Αχμέτ, και στο μπροστινό θρανίο κάθετε η μικρή Κίμπερλη με τον μικρό Αμπέρ. Αντιλαμβανόμαστε έτσι πως σε μια σχολική αίθουσα συνυπάρχουν πολλοί πολιτισμοί, με πολλές διαφορετικές μητρικές γλώσσες. Για το λόγο αυτό τα σχολικά εγχειρίδια καλούνται να αντικατοπτρίσουν τα νέα διαπολιτισμικά δεδομένα γι' αυτό και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο αναλαμβάνει να τροφοδοτήσει τα σχολεία με νέα επίκαιρα βιβλία.

Το μάθημα των θρησκευτικών δεν αποτέλεσε εξαίρεση μέσα στο νέο πνεύμα εκσυγχρονισμού. Έτσι νέα βιβλία γράφηκαν για να καλύψουν τις παραλήψεις και ασάφειες που είχαν τα προηγούμενα. Στα νέα βιβλία προστίθενται σύγχρονες διδακτικές μέθοδοι όπως τα εκπαιδευτικά λογισμικά και θεσπίζονται νέοι διδακτικοί στόχοι όπως είναι η παιδοκεντρικότητα και διαθεματικότητα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού συμπυκνώνεται στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος με θέματα που έχουν στο επίκεντρο τη θρησκευτική ζωή (Θρησκευτικές Γιορτές και Επετείους). Από την Γ' τάξη ως και την ΣΤ' το θέμα του μαθήματος είναι ο Χριστιανισμός και οι μαθητές καλούνται να γνωρίσουν την πορεία του Χριστιανισμού στην ιστορία μέχρι την σημερινή φυσιογνωμία που έχει διαμορφώσει. Τα εγχειρίδια είναι προσαρμοσμένα στην ηλικιακή ωρίμανση των μαθητών. Στα πλαίσια της Διαπολιτισμικότητας και της Ευρωπαϊκής συνοχής, στις μεγαλύτερες τάξεις δίνεται η ευκαιρία οι μαθητές να γνωρίσουν διάφορα θρησκευτικά όπως ο Ιουδαϊσμός και ο Ισλαμισμός. Συγκεκριμένα τα νέα βιβλία των Θρησκευτικών επιδιώκουν μέσα από τις εμπειρίες των παιδιών

(Παραδείγματα από την καθημερινή ζωή) να εκμαιεύσουν ερμηνευτικά σχήματα και να προσεγγίσουν γνωστικά ότι έχουν γνωρίσει εθιμικά μέχρι στιγμής.

Οι σελίδες των βιβλίων είναι προσαρμοσμένες εικονογραφικά για το συγκεκριμένο ηλικιακό επίπεδο των μαθητών. Στην παιδική ηλικία οι ζωγραφιές και τα χρώματα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Θεολογικές έννοιες και μηνύματα που περιλαμβάνονται στα βιβλία προσεγγίζονται μέσα από τις εικόνες. Επομένως η εικονογράφηση δεν έχει απλά διακοσμητικό χαρακτήρα αλλά και μαθησιακό. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο είναι η γλώσσα και το ύφος που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται επιτρέπει και ενθαρρύνει τη δημιουργική συμμετοχή του παιδιού στο μάθημα και η χρήση εκφράσεων είναι διαμορφωμένη ώστε να γίνεται κατανοητό το περιεχόμενο ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται ορολογία που στοχεύει στον εμπλουτισμό λεξιλογίου των μαθητών. Όσο αφορά τη μορφοποίηση των σελίδων, δηλαδή η επιλογή της γραμματοσειράς, τα μεγάλα περιθώρια και οι λεζάντες αποσκοπούν να προσελκύσουν τους μαθητές και να κάνουν τα βιβλία πιο ευχάριστα.

Το περιεχόμενο των βιβλίων στηρίζεται κυρίως στην περιγραφή των θρησκευτικών γεγονότων που θέλει ο συγγραφέας να περάσει στους μαθητές. Αν και ένας από τους σκοπούς του αναλυτικού προγράμματος είναι η σύνδεση του θρησκευτικού φαινομένου με τα προσωπικά βιώματα των μαθητών, τα βιβλία είναι με τέτοιο τρόπο δομημένα που το περιεχόμενο να παρέχεται στους μαθητές με απλό και περιγραφικό τρόπο ούτως ώστε να μην ελλοχεύουν κίνδυνοι για ιδεολογικό ή δογματικό διαποτισμό. Παρόλα αυτά το κάθε γεγονός παρέχεται στους μαθητές με απλή γλώσσα που να τους επιτρέπει την κατανόηση του.

Τα βιβλία σχεδόν όλων των μαθημάτων του δημοτικού αποτελούνται από τα βιβλία των μαθητών και τα τετράδια εργασιών, το φαινόμενο αυτό δεν εμφανίζεται στο μάθημα των θρησκευτικών. Στα βιβλία του μαθητή εμπεριέχονται και οι δραστηριότητες και για το λόγο αυτό απουσιάζουν τα τετράδια εργασιών. Οι δραστηριότητες που περιέχονται έχουν σκοπό την ενεργή συμμετοχή και δράση του μαθητή με απώτερο σκοπό την θρησκευτική του ανάπτυξη. Οι δραστηριότητες είναι κυρίως λεκτικές ασκήσεις όπως σταυρόλεξα, ακροστιχίδες που εστιάζουν στην ανάπτυξη της παρατηρητικότητας και αφομοίωσης στοιχείων που εντοπίστηκαν σε κάθε ενότητα. Στα πλαίσια δραστηριοτήτων εντάσσονται και οι δραστηριότητες ανάπτυξης θεμάτων κυρίως πληροφοριακού αλλά και συναισθηματικού περιεχομένου.

Τα βιβλία συνεχώς ανανεώνονται για να μπορούν να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα του σύγχρονου κόσμου. Η πιο πρόσφατη ανανέωση έγινε το 2006 και για η επιμέλεια των βιβλίων ανατέθηκε σε δασκάλους καθηγητές Πανεπιστημίων και Θεολόγους.

3.3 Τα θρησκευτικά στο Δημοτικό Σχολείο σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Θρησκευτικών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) σκοπός του θρησκευτικού μαθήματος είναι η ηθική και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών. Επισημαίνεται πως ένας από τους αρωγούς της καλλιέργειας της θρησκευτικής ανάπτυξης εκτός από την οικογένεια και την Εκκλησία είναι και το εκπαιδευτικό σύστημα. Παρά το θρησκευτικό του χαρακτήρα, το μάθημα των θρησκευτικών, είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη εκπαίδευση από το κράτος εξυπηρετώντας τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους.

3.3.1 Οι ειδικοί σκοποί του μαθήματος των Θρησκευτικών στο δημοτικό

Ο σκοπός του Θρησκευτικού μαθήματος επιμερίζεται σε σκοπούς του μαθήματος κατά βαθμίδα εκπαίδευσης. Στην κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης διακρίνουμε τους επιμέρους σκοπούς του μαθήματος κάθε τάξης.

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση των ειδικών σκοπών του θρησκευτικού μαθήματος ας καθορίσουμε το γενικό σκοπό. Ο γενικός σκοπός δεν είναι ανεξάρτητος από τη ορθόδοξη χριστιανή πίστη και αυτό οφείλεται στην θρησκευτικότητα που οι μαθητές βιώνουν καθημερινά μέσα από την Εκκλησία, την τέχνη, τη λογοτεχνία, τα ήθη και έθιμα του ελληνικού λαού. Επιδίωξη κάθε έλληνα και ορθόδοξου χριστιανού δασκάλου είναι η καλλιέργεια του Ορθόδοξου Εκκλησιαστικού φρονήματος και η πορεία της ζωής των μαθητών μέσα από αυτό.

Αυτό διαπιστώνεται και από τους σκοπούς του μαθήματος σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ . Από τους δώδεκα γενικούς σκοπούς του μαθήματος που το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο όρισε, οι οκτώ είναι στενά συνδεδεμένοι με την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη. Μονάχα οι τέσσερις σκοποί πραγματεύονται θέματα όπως τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα , την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και ελευθερίας έκφρα-

σης. Συγκεκριμένα η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών συμβάλει σύμφωνα με το Δ.Ε.Π.Π.Σ και Α.Π.Σ :

- Στην απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση.
- Στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης.
- Στην προβολή της Ορθόδοξης πνευματικότητας ως ατομικού και συλλογικού βιώματος.
- Στην κατανόηση της χριστιανικής πίστης ως μέσου νοηματοδότησης του κόσμου και της ζωής.
- Στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό.
- Στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών, στάσεων.
- Στη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης.
- Στην κατανόηση της θρησκείας ως παράγοντας που συντελεί στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της πνευματικής ζωής.
- Στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας.
- Στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και των μεγάλων σύγχρονων διλημμάτων.
- Στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης.
- Στην αξιολόγηση του χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων.

Στους στόχους του μαθήματος των θρησκευτικών παρέχεται και η ιδιότητα του πολλαπλού τρόπου προσέγγισης της διδακτέας ύλης, μέσα από την ανάπτυξη ποικίλων διαθεματικών δραστηριοτήτων. Δίπλα από τον άξονα του γνωστικού περιεχομένου και τον άξονα γενικών στόχων το αναλυτικό πρόγραμμα του Θρησκευτικού μαθήματος πρόσθεσε και τον άξονα για ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης. Στον άξονα αυτό προστίθενται έννοιες όπως ο πολιτισμός, παράδοση, ισότητα, εξέλιξη, ομοιότητα, διαφορά κτλ.

Όσο αφορά το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, για τη διδασκαλία των θρησκευτικών στο δημοτικό σχολείο επιδιώκεται οι μαθητές :

- Να γνωρίσουν βασικές παραστάσεις, έννοιες και σύμβολα της ορθόδοξης πίστης και ζωής.
- Να αντιληφθούν την αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο και τον κόσμο.
- Να ανακαλύψουν τη σημασία και την επικαιρότητα του Ευαγγελίου για την προσωπική και κοινωνική ζωή και τον πολιτισμό.
- Να καλλιεργήσουν πνεύμα έμπρακτης αλληλεγγύης, ειρήνης και δικαιοσύνης, σεβασμού της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και συνύπαρξης με το «διαφορετικό».
- Να εκτιμήσουν την ανάγκη σεβασμού και προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου μας και γενικότερα της ανθρωπότητας.
- Να κατανοήσουν τι σημαίνει να είναι κάποιος ενεργό μέλος εκκλησιαστικής κοινότητας.

3.3.2 Το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο

Για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση η Θρησκευτική αγωγή στην Α΄ και Β΄ τάξη όπου το μάθημα εντάσσεται όπως έχουμε ξανά αναφέρει στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος και το περιεχόμενο αφορά κυρίως Θρησκευτικές γιορτές (Η γιορτή των Χριστουγέννων, η γιορτή του Πάσχα , 25^η Μαρτίου,)και επετείους. Η σύμπτυξη αυτή γίνεται κυρίως γιατί οι μαθητές σε αυτές τις ηλικίες δεν έχουν Θρησκευτική ωριμότητα για να μπορέσουν να κατανοήσουν συμβολικές έννοιες που περιέχονται στο θρησκευτικό μάθημα.

Το μάθημα εντάσσεται από το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών ως ξεχωριστό μάθημα από την Γ΄ τάξη έως και την ΣΤ΄. Το περιεχόμενο σε αυτές τις τάξεις επιδιώκει οι μαθητές να γνωρίσουν το Χριστιανισμό ως βιβλική ιστορία και βιβλικό λόγο, ως ορθόδοξη χριστιανική παράδοση , ως πολιτιστική έκφραση. Καλούνται επίσης να γνωρίσουν την πορεία του Χριστιανισμού στην ιστορία και την παρουσία του στον σύγχρονο κόσμο. Λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη το στάδιο της νοητικής, συναισθηματικής και κοινωνικής ωρίμανσης των μαθητών προσφέρονται, κυρίως στις μεγαλύτερες τάξεις στοιχεία και πληροφορίες για το θρησκευτικό φαινόμενο. Θα πρέπει να

σημειωθεί πως παρά τον κεντρικό ρόλο που κατέχει η ορθόδοξη χριστιανική παράδοση στο περιεχόμενο του μαθήματος η θρησκευτική αγωγή δεν συνδέεται με το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας αλλά με το παιδοκεντρικό στοιχείο που πρέπει να διακατέχει το κάθε μάθημα ξεχωριστά.

Επιπρόσθετα προσφέρονται στοιχεία για τις άλλες χριστιανικές ομολογίες και παραδόσεις καθώς επίσης και στοιχεία για τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ δικαιολογώντας τη διαπολιτισμική διάσταση του μαθήματος. Ας μην λησμονάμε πως « η θρησκεία έχει σχέση με την πολιτισμικότητα, αφού με τις πεποιθήσεις ή τις αρχές που παραθέτει συνδέεται με την εσωτερική καλλιέργεια του ανθρώπου »²⁷ και στην περίπτωση μας στην καλλιέργεια των μαθητών. Μια νέα καινοτομία η οποία εισάγεται μέσα στα βιβλία και το λογισμικό του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι η διαθεματικότητα. Η εισαγωγή της επιδιώκει στην αλλαγή της φιλοσοφίας του εκπαιδευτικού συστήματος και στην προσαρμογή της μαθησιακής διαδικασίας στην διαρκώς εξελικτική πραγματικότητα της εποχής. Έτσι στο περιεχόμενο του μαθήματος εισάγονται θέματα όπως βασικές ομολογίες άλλων θρησκειών, η προστασία του περιβάλλοντος, η κοινωνική αδικία, ο φανατισμός, ο πόλεμος, η πείνα και η απανθρωπιά των ισχυρών.

3.3.3 Η φυσιγνωμία του μαθήματος των Θρησκευτικών

Στο μάθημα των Θρησκευτικών εντοπίζονται δυο βασικά χαρακτηριστικά. Το πρώτο είναι ο χριστοκεντρικός χαρακτήρας του μαθήματος και το δεύτερο ο παιδοκεντρικός χαρακτήρας του.

Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι χριστοκεντρικό. Αυτό στηρίζεται στο γεγονός ότι στο πρόσωπο του Χριστού υπογραμμίζεται η προσωπική σχέση του θεού με τον κόσμο. Η διδακτική ύλη του μαθήματος αντλεί την υπόσταση της από το πρότυπο του Χριστού. Χωρίς το στοιχείο αυτό ο χριστιανισμός θα μπορούσε να είναι ιδεολογία, πολιτική, κοινωνικός αγώνας, θεωρία, φιλοσοφία κτλ αλλά δεν θα ήταν η «οδός, η αλήθεια και η ζωή» που το μάθημα μεταφέρει στα παιδιά. Το μάθημα παρέχει την δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να καλλιεργούν τις προσωπικές τους απόψεις, όποιες και αν είναι αυτές. Αυτό όμως δίνει

²⁷ Σταμάτης Πορτελάνος, « Διαπολιτισμική Θεολογία », Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009, σελ 27

την δυνατότητα να αγνοηθεί το γεγονός ότι ο χριστιανισμός βρίσκει το νόημα ύπαρξης του στο πρόσωπο του Χριστού. Μέσα από το πρόσωπο του Θεανθρώπου Χριστού περιγράφεται η συνάντηση του Θεού με τον άνθρωπο, που είναι η προσωποποίηση της ελπίδας.

Ο δεύτερος απαραίτητος χαρακτήρας του Θρησκευτικού Μαθήματος είναι η παιδοκεντρικότητα. Το μάθημα ακολουθεί τα γεγονότα που διαδραματίζονται στο χώρο του παιδιού και προβάλλει τις εικόνες, τις σκέψεις, τις εμπειρίες που αποκτά καθώς μετέχει όλο και περισσότερο συνειδητά στην κοινωνική ζωή της οικογένειάς του, της γειτονιάς και του τόπου όπου κατοικεί και μεγαλώνει. Έτσι το μάθημα των Θρησκευτικών στοχεύει να παρουσιάσει όλες τις παιδικές εμπειρίες και να τα εξοικειώσει με αυτές. Βέβαια δεν έχει στόχο να μεταφέρει ή να αντικαταστήσει στα παιδιά τη ζωή στην Εκκλησία με τη σχολική ζωή στην τάξη. Και σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκει να υποκαταστήσει τη λατρευτική εμπειρία των μαθητών με γνώσεις για αυτή.

Με την εισαγωγή νέων σύγχρονων μεθόδων όπως η διαθεματική – διεπιστημονική προσέγγιση της γνώσης στοχεύετε η προσαρμογή της μαθησιακής διαδικασίας στην διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα της εποχής. Έτσι μέσα από τη θρησκευτική αγωγή αντλούνται πολλά διαθεματικά στοιχεία που μπορούν να αναδειχτούν.

Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος εντοπίζεται μέσα από σύγχρονα παιδαγωγικά συστήματα όπως το περιβάλλον του σχολείου, το χωριό, η πόλη, η γειτονιά αλλά και οι νέες τεχνολογίες εμπλουτίζουν και το κάνουν πιο ελκυστικό.

3.3.4 Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα των θρησκευτικών

Α) Η διαθεματική προσέγγιση στο μάθημα των θρησκευτικών:

Η διαθεματική προσέγγιση της σχολικής γνώσης μπορεί να προσφέρει στο θρησκευτικό μάθημα νέες δυνατότητες και νέους ορίζοντες στη διδασκαλία του. Ο θεολογικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας του αναπλαισιώνεται σε νέες βάσεις και αρχές. Επιβάλλεται να έχει ανοικτούς ορίζοντες και να διαλέγεται με ζητήματα και προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος. Η διαθεματικότητα μπορεί να συνεισφέρει γόνιμα και δημιουργικά στην ανάδειξη της σχέσης που έχει ο λόγος και τρόπος της Ορθοδοξίας με τον πολιτισμό που σαρκώθηκε στη θεολο-

γία , τη λατρεία, τη τέχνη, τη παράδοση, και τη ζωή της Εκκλησίας στην ιστορική της πορεία. Εξάλλου η διαθεματική προσέγγιση της γνώσης που αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός γνήσιου ανθρωπισμού είναι δυνατό να συνδέεται με τις αξίες που η ορθόδοξη παράδοση διακατέχεται.

Η ορθοδοξία όμως δεν είναι μοναχά παράδοση είναι και σύγχρονη ζωή, για αυτό το θρησκευτικό μάθημα επιβάλλεται να είναι συνεχώς ανοικτό σε όλο τον κόσμο. Η διαθεματική προσέγγιση της γνώσης είναι δυνατόν να προσφέρει παιδαγωγικά και μεθοδολογικά αυτόν τον προσανατολισμό. Η σύνδεση του θρησκευτικού μαθήματος με τα άλλα μαθήματα , γνωστικά αντικείμενα και σύγχρονα προγράμματα μπορούν να εξασφαλίσουν στο μαθητή πραγματική γνώση και δεξιότητες που να τον βοηθήσουν να προσαρμοστεί στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

B)Η συνεργατική μάθηση

Στη σύγχρονη εποχή, κοινωνικοί παράγοντες, όπως ο μικρός αριθμός μελών της οικογένειας και η έλλειψη της γειτονικής αλάνας περιόρισαν την εκτός σχολείου κοινωνικοποίηση του παιδιού. Την ίδια στιγμή όμως η σύγχρονη αγορά εργασίας αναζητά άτομα που να μπορούν να συνεργάζονται ομαλά για την μεγαλύτερη δυνατό αποτέλεσμα. Τα δύο αυτά ζητήματα κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη να καλύψει το σχολείο το έλλειμμα κοινωνικοποίησης. Για το λόγο αυτό προωθήθηκε μια νέα διδακτική μέθοδος, τη μέθοδο της συνεργατικής μάθησης. Αναγκάζεται λοιπόν το σχολείο να αναπτύξει τη μέθοδο αυτή με στόχο τη καλύτερη κατανόηση της μαθησιακής διαδικασίας και την αύξηση της ικανότητας για ομαδική εργασία. Επιπλέον η μέθοδος της συνεργατικής μάθησης παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα όπως :

- Η προώθηση των διαπολιτισμικών σχέσεων και της επαφής με διαφορετικές κουλτούρες και ιδεολογίες.
- Την αύξηση της θετικών συναισθημάτων όπως η αυτοεκτίμηση, το αίσθημα της κοινής ευθύνης, της αλληλοϋποστήριξης και τη καλλιέργεια του φιλικού κλίματος που ενθαρρύνει τη μάθηση.
- Επιτυγχάνεται ανάπτυξη κινήτρων γιατί ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον έχει την ανάγκη να ανήκει σε κάποια ομάδα, έτσι με την οργάνωση των μαθητών σε κοινότητες μάθησης με στόχο τη συνεργασία και την επίτευξη κοινών στόχων καλύπτεται η ανάγκη τους αυτή το οποίο μπορεί να αποτελέσει ισχυρό κίνητρο για μάθηση.

- Προωθούνται δεξιότητες που σχετίζονται με την οργάνωση και την εργασία στο πλαίσιο ομάδων.
- Καλλιεργείται η ικανότητα υποβολής ερωτήσεων.
- Βοηθάει τους μαθητές να κατανοήσουν ότι κανείς δεν μπορεί από μόνος του να ολοκληρώσει ένα καθήκον και ότι όλοι χρειάζεται να προσπαθήσουν μαζί ώστε να πετύχουν έναν κοινό στόχο.
- Ορισμένοι μαθητές που δυσκολεύονται σε μεγάλη ομάδα – τάξη συμμετέχουν στη μικρή ομάδα με περισσότερη άνεση.
- Καλλιεργείται η δημιουργικότητα.

Το θρησκευτικό μάθημα μπορεί να προωθήσει τη συνεργασία ας μην ξεχνάμε πως η Ορθόδοξη Χριστιανική αγωγή προωθεί τους ανθρώπους σε αξίες όπως η συνεργασία, αλληλοβοήθεια και την ανάπτυξη της ομαδικότητας. Η συνεργατική μάθηση αποθαρρύνει την ανταγωνιστική μάθηση και υποβοηθά την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Η γνώση σταματά να παρέχεται μόνο από τον δάσκαλο και κύριοι υπεύθυνοι για την γνωσιολογική τους ανάπτυξη είναι οι μαθητές. Κατ' επέκταση στα θρησκευτικά θα πρέπει να προωθείται οι ανταλλαγή απόψεων και ιδεών να αναπτύσσεται η δεξιότητα προβληματισμού σε θέματα θρησκευτικής αναζήτησης που δύσκολα μπορούν να αναπτυχθούν σε μια παραδοσιακή διδασκαλία. Η νέα διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των μαθητών και εκπαιδευτικών συμβάλλει στην ολοκλήρωση της μόρφωσης και ευνοεί την καλλιέργεια κοινωνικοποιημένων ανθρώπων.

3.3.5 Η στάση του μαθήματος των Θρησκευτικών προς τις άλλες θρησκείες

Το σχολείο είναι αναμφίβολα ένα από τα πρώτα μέρη όπου τα παιδιά βρίσκονται σε καθημερινή επαφή με διαφορετικές αξίες και πιστεύω. Τα σχολεία, έχουν κοινά χαρακτηριστικά: κατ' αρχάς, δεν υπάρχει πραγματικά ομοιογενής ομάδα μαθητών, ακόμα και μέσα στην ίδια θρησκευτική παράδοση, αφού οι θρησκευτικές πρακτικές και τα πιστεύω, διαφέρουν από οικογένεια σε οικογένεια, και από άτομο σε άτομο. Και δεύτερον, στη σύγχρονη εποχή, τα παιδιά δεν αφήνουν τις αξίες και τις βαθιά βιωμένες πεποιθήσεις τους έξω από την τάξη. Ούτε από τα παιδιά, ούτε από τους ενήλικους θα μπορούσε να ζητήσει κάποιος να εγκαταλείψουν ένα μεγάλο μέρος της

ταυτότητάς τους, με σκοπό να δημιουργήσουν μια σχέση με άλλους για το λόγο αυτό θα πρέπει και το μάθημα των θρησκευτικών να προνοήσει για τους μαθητές αυτούς.

Εξαιτίας της αναγνώρισης από το κράτος της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης ως επίσημη θρησκεία καθιστά και το μάθημα των θρησκευτικών ως κύριο φορέα της ορθόδοξης πίστεως με αποτέλεσμα να «υποβαθμίζονται» οι υπόλοιπες μειονοτικές θρησκείες. Από την άλλη πάλι θα ήταν εξίσου άσχημο εάν παραγκωνιζόταν η θρησκεία που πρεσβεύει το μεγαλύτερο ποσοστό των ελλήνων. Έτσι τίθεται ένας νέος προβληματισμός σχετικά με τη στάση που θα πρέπει να διαμορφώσει το μάθημα των θρησκευτικών απέναντι στις άλλες θρησκείες. Για το λόγο αυτό το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να συμπεριλαμβάνει και την διδασκαλία διαφορετικών θρησκειών.

Η θέση του θρησκευτικού μαθήματος θα πρέπει να επικεντρωθεί κυρίως στον γνωσιολογικό χαρακτήρα του μαθήματος, δηλαδή να συμπεριλάβει αναφορές όχι μόνον για την επικρατούσα θρησκεία αλλά και για άλλα δόγματα και θρησκείες. Οι αναφορές αυτές θα πρέπει να γίνονται με αντικειμενικότητα και σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να περικλείουν σπέρματα φανατισμού ή δογματισμού. Στόχος επομένως του μαθήματος είναι η αντικειμενική προβολή του διαφορετικού αφήνοντας τους μαθητές να εξάγουν μόνοι, τα συμπεράσματα τους. Μονάχα έτσι θα μπορέσει το μάθημα των θρησκευτικών να επιτελέσει τον παιδαγωγικό του σκοπό.

Κεφάλαιο τέταρτο:

Θρησκευτική αγωγή στο σύγχρονο σχολείο και το πρόβλημα του Θρησκευτικού διαποτισμού

4.1 Τα στάδια ανάπτυξης της πίστης

Η πίστη αποτελεί ένα καθολικό γνώρισμα του ανθρώπου που τον συνοδεύει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και σε κάθε φάση της ζωής του εκδηλώνεται με διαφορετική μορφή. Από τη νηπιακή ηλικία έως τα βαθιά γερατειά του ανθρώπου η θρησκευτική πίστη εξελίσσεται και διαμορφώνεται με την εκάστοτε ψυχοσυναισθηματική κατάσταση ή πιο σωστά στάδιο ανάπτυξης που βρίσκεται ο άνθρωπος.

Πολλές έρευνες διεξήχθησαν με σκοπό την καταγραφή και ανάλυση των σταδίων ανάπτυξης της θρησκευτικής πίστης. Ανάμεσα σε αυτές διέκρινα τη θεωρία της θρησκευτικής ανάπτυξης του αμερικάνου θεολόγου και αναπτυξιολόγου James W. Fowler. Η θεωρία του συνδυάζει διαφορετικές παραμέτρους (ψυχολογική, παιδαγωγική, κοινωνική παράμετρος) οι οποίες η κάθε μια χρήζει αναλυτικής προσέγγισης και συσχέτισης με όλες τις άλλες. Εξάλλου η εξέταση της θεωρίας από την παιδαγωγική σκοπιά συμβάλλει στην κατανόηση της σημασίας της για τη χριστιανική αγωγή. Ο James W. Fowler διακρίνει τα εξής επτά στάδια: Το προστάδιο της νηπιακής και αδιαφοροποίητης ή αρχικής πίστης, το στάδιο 1 της διαισθητικής – προβολικής πίστης, το στάδιο 2 της μυθικής – κυριολεκτικής πίστης, το στάδιο 3 της συνθετικής-συμβατικής πίστης, το στάδιο 4 της εξατομικευμένης- στοχαστικής πίστης, το στάδιο 5 της συνενωτικής πίστης και το στάδιο 6 της γενικευμένης πίστης.

Το προστάδιο της νηπιακής και αδιαφοροποίητης ή αρχικής πίστης: Στο στάδιο αυτό πίστη θεωρείται η σχέση του νηπίου με το οικογενειακό του περιβάλλον και ιδιαίτερα με τη μητέρα ή το υποκατάστατο της. Η σχέση εμπιστοσύνης που θεμελιώνεται μεταξύ βρέφους και μητέρας αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο δημιουργίας μιας ψυχικής κατάστασης που θα αποτελέσει τη βάση πάνω στην οποία θα στηριχθεί ολόκληρο το οικοδόμημα της πίστης του αναπτυσσόμενου ατόμου. Όσο πιο δυνατή είναι η σχέση εμπιστοσύνης που δημιουργείται τόσο και περισσότερο απομακρύνεται ο κίνδυνος να επικρατήσει στο νήπιο το αναπόφευκτο αίσθημα της δυσπιστίας. Κατ' επέκταση και στη πίστη, ανάλογα με το μέγεθος και την ισχύ του προβλήματος (αδύναμοι δεσμοί με τη μητέρα) παρουσιάζονται σοβαρές δυσλειτουργίες και ανα-

σφάλειες στον τρόπο που κατανοείται και εκφράζεται(η πίστη). Για ακόμη μια φορά επισημαίνεται ότι η καλή ποιοτική σχέση μητέρας και μωρού είναι εκείνη που θα δημιουργήσει τις κατάλληλες και ανεξίτηλες προϋποθέσεις οικοδόμησης της πίστης του αναπτυσσόμενου ανθρώπου στον εαυτό του. Σε γενικές γραμμές στο προ-στάδιο που ονομάζεται αδιαφοροποίητη πίστη, η ποιότητα της αμοιβαιότητας και της δύναμης της εμπιστοσύνης, της αυτονομίας, της ελπίδας και του θάρρους ή και των αντίθετων δηλαδή ανασφάλεια, αβουλία, που αναπτύσσονται σ' αυτή τη φάση , διαμορφώνουν όλα όσα αργότερα έρχονται στην ανάπτυξη της πίστης.

Το στάδιο 1 της διαισθητικής – προβολικής πίστης: Το στάδιο της διαισθητικής – προβολικής πίστης καλύπτει την ηλικία των 2 έως 7 χρονών της ηλικίας του αναπτυσσόμενου ανθρώπου. Στις ηλικίες αυτές το παιδί έχει αναπτύξει νέους τρόπους αντίληψης της πραγματικότητας. Οι τρόποι αυτοί είναι αποτέλεσμα της εμφάνισης μιας νέας νοητικής λειτουργίας στο παιδί. Με την ανάπτυξη της λειτουργίας αυτής το παιδί ηλικίας 2-4 χρονών αρχίζει να αναπτύσσει την ικανότητα να αναπαράγει στο νου του κάποιο πρόσωπο ή αντικείμενο, που έχει ήδη παύσει να εμπίπτει στο άμεσο οπτικό του πεδίο. Επιπρόσθετα αναπτύσσει τη χρήση της γλώσσας και δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να εκφράζεται για ότι το απασχολεί. Σ' αυτό το στάδιο το παιδί χρησιμοποιεί τα νέα εργαλεία της ομιλίας και της συμβολικής αναπαράστασης να εξερευνήσει και να κατανοήσει το κόσμο γύρω του. Δημιουργούνται ερωτήσεις του τύπου « τι » και του «γιατί» όπου συχνά μπορεί να φέρνει σε αμηχανία τους μεγάλους. Γενικά το στάδιο αυτό είναι μια μιμητική φάση , γεμάτη από φαντασία, κατά της οποίας το παιδί μπορεί να επηρεαστεί ισχυρά και μόνιμα από παραδείγματα, διαθέσεις, δράσεις, και ιστορίες της ορατής πίστης των ενηλίκων με τους οποίους έχει επαφή.

Το στάδιο 2 της μυθικής – κυριολεκτικής πίστης: Στη φάση αυτή παρατηρούνται στο παιδί νέες νοητικές διεργασίες όπως είναι η διεργασία της συγκεκριμένης σκέψης. Οι ηλικίες οι οποίες εντάσσονται σε αυτό το στάδιο είναι κυρίως από 6 έως 12 χρόνων. Τα κυριότερα νοητικά γνωρίσματα αυτού του σταδίου είναι ο ευθύγραμμος και αρκετά τακτοποιημένος τρόπος σκέψης. Αυτό σημαίνει ότι η σκέψη του παιδιού αυτού του σταδίου μπορεί να συγκεντρωθεί ταυτόχρονα σε πολλαπλές όψεις μιας κατάστασης ή ενός προβλήματος. Επιπρόσθετα στο στάδιο αυτό εμφανίζεται η ικανότητα του παιδιού να λαμβάνει υπόψη του γνώμες και συμπεριφορές των ανθρώπων του

περιβάλλοντος και να συναισθάνεται τη θέση στην οποία ο άλλος βρίσκεται . Η ικανότητα του αυτή συμβάλλει στη δημιουργία προϋποθέσεων έκφρασης των προσωπικών του νοημάτων και ταυτόχρονα στην κατανόηση κοινών νοημάτων που εκφράζουν την ομάδα στην οποία ανήκει.(Εθνική, θρησκευτική, κοινωνική, ηλικιακή, γλωσσική κτλ.) Το περιεχόμενο δηλαδή των ιστοριών και των αφηγήσεων που δέχεται και αντιπροσωπεύει την ευρύτερη αντίληψη της κοινωνικής, θρησκευτικής ομάδας που τις αφηγούνται. Έτσι μέσα από τις κοινές ιστορίες και διηγήσεις που το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον του μεταδίδει, εξελίσσει και την πίστη του. Η πίστη γίνεται ένας τρόπος εξάρτησης από ιστορίες και κανόνες των κοινών νοημάτων της οικογένειας και της κοινότητας. Οικοδομεί την εικόνα του Θεού με ανθρωπομορφικό τρόπο και δεν είναι ακόμη σε θέση να κατανοήσει το γεγονός της επικοινωνίας με το Θεό σε προσωπικό – εσωτερικό επίπεδο. Η μορφή του Θεού σε αυτή την φάση εκλαμβάνεται κυρίως ως ένα σεβάσμιο, ελκυστικό στην όψη, γέροντα που εποπτεύει από ψηλά. Το παιδί με τις αρκετά περιορισμένες νοητικές δυνατότητες που διαθέτει σε αυτή την ηλικία προσπαθεί να εκφράσει το περιεχόμενο της πίστης του μέσα από συγκεκριμένες θρησκευτικές εικόνες, παραστάσεων και συμβόλων που αντανακλούνται από το οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον. Για το λόγο αυτό και το στάδιο αυτό πήρε την ονομασία μυθικής-κυριολεκτικής πίστης.

Το στάδιο 3 της συνθετικής – συμβατικής πίστης: Η είσοδος στο στάδιο 3 αρχίζει από την ηλικία των 11 ή 12 χρόνων δηλαδή με την έναρξη της εφηβείας και η παραμονή των ατόμων σε αυτό το στάδιο ποικίλλει. Υπάρχουν άτομα τα οποία μέχρι τα 17 ή 18 μεταβαίνουν στο επόμενο στάδιο υπάρχουν και περιπτώσεις ατόμων της μέσης και γεροντικής ηλικίας που εντάσσονται πλήρως στο στάδιο αυτό χωρίς προοπτική μετάβασης στο επόμενο στάδιο. Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σταδίου αυτού είναι η ανάπτυξη της ικανότητας να σκέφτεται με αφηρημένο τρόπο. Ο συγκεκριμένος τρόπος σκέψης που διέκρινε το άτομο στο στάδιο 2 αρχίζει να υποχωρεί και να αναπτύσσεται σε αυτόν η ικανότητα να σκέφτεται με ένα ποιοτικά διαφορετικό και περιεκτικότερο τρόπο. Το πιο σημαντικό στοιχείο στην φάση αυτή είναι ότι το υποκείμενο γίνεται ικανό να σκέφτεται κριτικά πάνω σε προτάσεις που δεν πιστεύει και να βγάζει τα δικά του συμπεράσματα .Το επίτευγμα του αυτό οικοδομεί όλο ένα και πιο σταθερή διερεύνηση των πνευματικών του αναγκών. Το άλλο σημαντικό επίτευγμα του στο στάδιο αυτό είναι η ικανότητα του ατόμου να

δομεί την εικόνα του όπως οι άλλοι τον βλέπουν. Συγκεκριμένα ο Fowler αναφέρει «Σε βλέπω να με βλέπεις...

Βλέπω τον εαυτό μου που νομίζω ότι βλέπεις...

Βλέπεις τον εαυτό σου όπως σε βλέπω...

Βλέπεις τον εαυτό σου που νομίζω ότι βλέπω...»

Επομένως η εμπειρία του ατόμου για τον κόσμο εκτείνεται πέρα από την οικογένεια. Οι επιρροές του προέρχονται από το σχολείο, την εργασία, τους συνομήλικους, την κοινωνία και από τα μέσα επικοινωνίας και τη θρησκεία. Οι επιδράσεις που δέχεται από τις πολύμορφες συναναστροφές φέρνουν το άτομο συχνά είτε στην υιοθέτηση των επιδράσεων αυτών είτε σε σύγκρουση με τον εαυτό του. Η πίστη των ατόμων του επιπέδου 3 χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των ατόμων να εντάξουν τις διαφορετικές εικόνες που δέχονται από τους άλλους και ταυτόχρονα τη προσπάθεια της δημιουργίας της ταυτότητας τους. Δέχεται χωρίς ιδιαίτερη σκέψη τις πεποιθήσεις, τις αξίες, και τις ιστορίες που συνθέτουν την πίστη του και η ταυτότητα του διαμορφώνεται βάση αυτών. Κατά επέκταση στην πίστη τον Θεό τον αντιλαμβάνεται ως ο σπουδαιότερος από τους σημαντικούς. Ο ανθρωπομορφισμός του Θεού που χαρακτήριζε το προηγούμενο στάδιο εγκαταλείπεται και εξαιτίας της ανάπτυξης της ικανότητας του ατόμου να βλέπει τον εαυτό του στα μάτια των σημαντικών άλλων γύρω του, ανασυνθέτει την εικόνα του Θεού. Η εικόνα του Θεού βασίζεται σε ιδιότητες της θεότητας, όπως για παράδειγμα ως φίλος, ως καθοδηγητής της ζωής, ως οδηγός και συμπαραστάτης, ως σύντροφος. Επιπρόσθετα αναγνωρίζει την ανάγκη της παρουσίας μιας εξωτερικής και ανώτερης δύναμης για τη διερεύνηση της προσωπικότητας του καθώς η παρουσία της ανώτερης αυτής δύναμης συμπληρώνει το κενό της προσωπικότητας του. Η συμβατικότητα της πίστης στο στάδιο αυτό εκφράζεται με την έννοια πως το άτομο δεν ενδιαφέρεται να εξετάσει το βαθύτερο νόημα αυτών που πιστεύει. Ότι πιστεύει, το πιστεύει ασυζητητί ως τη μοναδική αλήθεια προερχόμενη από την οικογενειακή αγωγή και από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις της κοινότητας. Οι κίνδυνοι που εντοπίζονται στο στάδιο αυτό είναι το άτομο να εσωτερικεύσει τις πεποιθήσεις των άλλων εξαναγκαστικά σε σημείο να επηρεαστεί σημαντικά η προσωπική αυτονομία του ατόμου. Η απομάκρυνση από το σπίτι συναισθηματικά είτε σωματικά συντελεί στην μετάβαση του ατόμου στο επόμενο στάδιο εφόσον απομακρύνεται από της εστία επιρροών και στο προσκήνιο παρουσιάζονται νέες καταστάσεις που τον αναγκάζουν να επανεξετάσει τα πιστεύω του.

Το στάδιο 4 της εξατομικευμένης – στοχαστικής πίστης: Η πλειοψηφία των ατόμων των οποίων χαρακτηρίζεται από τα γνωρίσματα αυτού του επιπέδου, συνήθως έχει την ηλικία των 20 με 25 χρόνων. Δύο είναι τα σημαντικότερα γνωρίσματα του σταδίου 4 της εξατομικευμένης – στοχαστικής πίστης. Πρώτον το άτομο σε αυτό το στάδιο αρχίζει να εξετάζει κριτικά τις πεποιθήσεις, αξίες, υποχρεώσεις και γενικά τις κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις του. Δηλαδή ότι αντιλήψεις, πεποιθήσεις, αξίες και συμπεριφορές που πρόσβευαν μέχρι στιγμής στη ζωή του αρχίζουν να επανεξετάζονται και να επαναπροσδιορίζονται. Η κινητήρια δύναμη για την όλη διαδικασία πηγάζει από την εσωτερική ανάγκη του ατόμου να επιλέξει τις κατάλληλες νοητικές, συναισθηματικές, ηθικές και αξιολογικές στάσεις που να τον εκφράζουν. Δεύτερον στο στάδιο 4 το άτομο διαμορφώνει ένα περισσότερο αυτονομημένο εαυτό σε σχέση με το προηγούμενο στάδιο 3 όπου οι εξαρτήσεις από τα πρόσωπα και τους ρόλους των σημαντικών άλλων ήταν εμφανείς και καθοριστικές στον τρόπο οικοδόμησης της ταυτότητας του. Αντίθετα το άτομο προσπαθεί να διαμορφώσει τη δική του ελεύθερη και ανεξάρτητη ταυτότητα και προσωπικότητα. Το άτομο είναι πλέον σε θέση να διακρίνει και να επιλέξει όσες από τις εμπειρίες και τις επιδράσεις θεωρεί ότι αξίζει να επενδυθούν στη διαμόρφωση της νέας φάσης της ταυτότητας του. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εσωτερίκευση και αξιολόγηση των εμπειριών του. Το στάδιο 4 μορφοποιείται πολύ πιο αποτελεσματικά στην αρχική φάση της ενήλικης ζωής παρά στην ώριμη ενήλικη ζωή (35^ο ή 40^ο έτος). Είναι πολύ φυσιολογικό στην ηλικία των 20 με 22 χρόνων το άτομο να αναθεωρεί και να στοχάζεται με διαφορετικό τρόπο τα πιστεύω του. Αυτό συμβαίνει γιατί στην προσπάθεια του να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της ζωής του όπως είναι η απομάκρυνση από το οικογενειακό περιβάλλον για σπουδές, η στρατιωτική θητεία, ο γάμος, το διαζύγιο κτλ να επιβάλλεται να αντιμετωπίσει τις καινούργιες καταστάσεις με σοβαρότητα, ευθύνη, και με αλλαγή συμπεριφοράς. Για τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο θα πρέπει να συντελέσουν παράγοντες όπως η απογοήτευση από τους συμβιβασμούς και η αναγνώριση πως η ζωή είναι περιπλοκότερη από ότι πίστευε.

Το στάδιο της συνενωτικής πίστης: Το σημαντικότερο στάδιο την ανάπτυξης της πίστης του Fowler είναι το στάδιο 5 της συνενωτικής πίστης. Στο στάδιο αυτό βρίσκονται κυρίως άτομα που βρίσκονται στην ηλικία των 35 και άνω. Στο στάδιο αυτό το άτομο είναι απελευθερωμένο και αποδεσμευμένο από την ιδεολογική μονομέρεια που τον χαρακτήριζε στο προηγούμενο στάδιο. Προσλαμβάνει και κατανοεί την

πραγματικότητα μέσα από μια κριτική διάθεση που συμβάλλει στην καλλιέργεια του πνεύματος θεώρησης του για την πραγματικότητα. Ένα πνεύμα που επιδιώκει επίμονα το βάθος και τον πλούτο των πραγμάτων και των καταστάσεων. Το άτομο του σταδίου 5 της συνενωτικής πίστης κατορθώνει μέσα από τη διαδικασία του διαλόγου και της συναίνεσης να αυτοκαθορίζεται και να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του σε σχέση με τους άλλους και γενικά την πραγματικότητα που τον περιβάλλει. Το άτομο είναι πλέον κατασταλαγμένο σε ότι αφορά τον κόσμο που τον περιβάλλει. Δέχεται δηλαδή ότι ζει μέσα σε ένα κόσμο όπου επικρατεί η ποικιλία νοημάτων, στάσεων και συμπεριφορών. Για το λόγο αυτό το άτομο του σταδίου της συνενωτικής πίστης επιδιώκει την κατανόηση μέσα από το διάλογο, ένα διάλογο απαλλαγμένο από την αυστηρή λογικοκρατική εξήγηση των πραγμάτων. Κατανοεί πως η ανθρώπινη νόηση δεν είναι δυνατόν να εξηγεί τα πάντα, αλλά ότι έχει όρια και περιορισμούς στην εξήγηση πραγμάτων, καταστάσεων και σχέσεων. Αποκτά την ικανότητα να ενσωματώνει τις συγκρούσεις, τις αντιθέσεις, τις διαφωνίες και τις ακρότητες στην προοπτική ότι η πραγματικότητα είναι πολυδιάστατη και πολυσήμαντη. Το άτομο αντιλαμβάνεται τη θρησκευτική παράδοση και κατανοεί τα σύμβολα, τις αφηγήσεις, τα δόγματα, και τις τελετουργίες τόσο της δικής του όσο και των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων. Το σημαντικό σε αυτή τη θρησκευτική αποδοχή τόσο της δικής του όσο και των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων δεν είναι η μεταξύ τους σχετικότητα αλλά η σχετικότητα απέναντι στην ίδια υπερβατική και οντολογική πραγματικότητα. Με πιο απλά λόγια αντιλαμβάνεται ο κοινό σκοπό όλων των θρησκευτικών παραδόσεων που δεν είναι άλλο από την κατεύθυνση προς το πραγματικό και το αληθινό. Ο τίτλος συνενωτικής πίστη δηλώνει τη προσπάθεια του ατόμου να βρει τρόπους ολοκλήρωσης, συνένωσης του συνειδητού με το ασυνείδητο μέρος του εαυτού του. Για ότι αγωνίστηκε το προηγούμενο στάδιο να διαλευκάνει όσο αφορά τα όρια του εαυτού και της κοσμοαντίληψης, το στάδιο αυτό δημιουργεί διέξοδο και πέρασμα.

Το στάδιο 6 της γενικευμένης πίστης: Ο Fowler δηλώνει πως η περιγραφή του σταδίου 6 της γενικευμένης πίστης δε βασίζεται σε εμπειρικά δεδομένα. Τα γνωρίσματα αυτά δεν εξάχθηκαν από ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων όπως έγινε με τα προηγούμενα στάδια. Το στάδιο 6 είναι εξαιρετικά σπάνιο και τα άτομα που κατατάσσονται στο στάδιο αυτό έχουν δημιουργήσει συνθέσεις πίστης όπου η αίσθηση που έχουν για το περιβάλλον περιλαμβάνει όλες τις υπάρξεις. Είναι άτομα τα οποία δημιουργούν ζώνες απελευθέρωσης από τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και

ιδεολογικά εμπόδια που ανέχεται ο περισσότερος κόσμος και τα ζητήματα που συνήθως τους αφορούν σχετίζονται με το μέλλον της ανθρωπότητας. Συχνά τέτοιου είδους άνθρωποι με τη γενικευμένη πίστη τιμούνται περισσότερο μετά το θάνατο παρά κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Αν και τα γνωρίσματα αυτού του επιπέδου είναι κυρίως προεκτάσεις του σταδίου 5 το άτομο στο στάδιο 6 επιτυγχάνει την υπέρβαση. Η υπέρβαση αυτή επιτυγχάνεται με την αποκέντρωση του ατόμου από τον εαυτό του και την στροφή του ενδιαφέροντος του για τα μεγάλα προβλήματα της ανθρωπότητας όπως η ελευθερία, η δίκαιη κατανομή του πλούτου κτλ. Άξιο θαυμασμού είναι η προοδευτική ικανότητα τέτοιων ατόμων να λαμβάνουν υπόψη περισσότερο τα ενδιαφέροντα και τις προοπτικές των συνανθρώπων τους παρά του εαυτού τους. Η υπερβατικότητα αυτή υλοποιείται σε τόσο μεγάλο βαθμό που αποκτά μια σχέση με το Δημιουργό του που να του παρέχεται η δυνατότητα να αξιολογεί τις άλλες υπάρξεις. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η υπερβατικότητα αυτή μπορεί να θεωρηθεί ισάξια με την αγάπη που ο ίδιος ο Δημιουργός έχει για τα δημιουργήματα Του. Σε αυτό ακριβώς το σημείο το άτομο αφιερώνεται ολοκληρωτικά στο θέλημα του Θεού. Ο Fowler διακρίνει στα πρόσωπα της Μητέρας Τερέζας, τον Mahatma Gandhi αρετές που διακρίνουν το στάδιο 6. Τα άτομα αυτά χωρίς να είναι τέλεια έχουν οπωσδήποτε εξαιρετικές ικανότητες για δράση και προσφορά για το συνάνθρωπο τους και για τη κοινωνία γενικά. Το σπουδαιότερο, όμως, γνώρισμα του σταδίου 6 της γενικευμένης πίστης είναι η απόλυτη αφοσίωση και παράδοση του εαυτού στη δύναμη του Θεού.

4.2 Προβλήματα διδακτικής του Θρησκευτικού μαθήματος

Στην Ελλάδα η θρησκευτική αγωγή είναι κατοχυρωμένη συνταγματικά από την Ελληνική Βουλή, και απαιτείται από μέσα από αυτό να διαμορφώνονται νέοι με εθνική, θρησκευτική, ηθική και πνευματική ανάπτυξη. Για να γίνει όμως κάτι τέτοιο θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί να διακατέχονται από τα ιδεώδη που περιγράφει το Σύνταγμα και να έχουν γνώσεις θρησκευτικές, ώστε να τις μεταδώσουν όσο το δυνατόν πιο βιωματικά στους μαθητές τους. Ο μεγάλος κίνδυνος που υπάρχει σήμερα για το θρησκευτικό μάθημα είναι ο εκπαιδευτικός να μην κατέχει σωστά το περιεχόμενα του μαθήματος ή να μεταδίδει γνώσεις που αμυδρά κατέχει από τα μαθητικά του χρόνια. Αυτό ελλοχεύει τεράστιους κινδύνους όσο αφορά τη διαμόρφωση των αντιλήψεων

της νέας γενιάς οι οποία μη έχοντας τις σωστές βάσεις να καταλήξει σε φαινόμενα αποθρησκευτικοποίησης ή να διακατέχεται από δεισιδαιμονικές αντιλήψεις. Στόχος της ενότητας είναι ο εντοπισμός και η αναφορά στα προβλήματα που ταλανίζει το θρησκευτικό μάθημα.

4.2.1 Το πρόβλημα του δογματικού διαποτισμού

Εννοιολογική διασάφηση

Στην εννοιολογική διασάφηση διευκρινίσαμε πως Δόγμα στη φιλοσοφία είναι η άποψη η οποία, για εκείνον που την ασπάζεται, δεν επιδέχεται απόδειξη και επομένως, υπό μία έννοια, δεν επιδέχεται και αμφισβήτηση, σε αντιδιαστολή με αυτό που ονομάζεται αντικειμενική πραγματικότητα. Αντικείμενο προβληματισμού αποτελεί η ύπαρξη αλλά και η σαφήνεια μίας διαχωριστικής γραμμής μεταξύ δόγματος και αντικειμενικής πραγματικότητας. Για παράδειγμα, αποτελεί τέτοιου είδους ζήτημα το αν και κατά πόσο ένα πεδίο όπως Θρησκεία η οποία εμπεριέχει δογματισμό μπορεί να ειπωθεί ότι εμπεριέχει αντικειμενική πραγματικότητα. Εν συντομία αφορά μια θεμελιώδη αρχή ενός φιλοσοφικού ή θρησκευτικού συστήματος ή περιγράφει το σύνολο των δοξασιών μιας θρησκευτικής πίστης, το οποίο οι οπαδοί της αποδέχονται ως αληθινό και αναμφισβήτητο.

Χαρακτηριστικά του δόγματος

Το βασικό χαρακτηριστικό ενός δόγματος είναι ότι εμπεριέχει πεποιθήσεις, οι οποίες είναι αβέβαιες και είτε είναι εσφαλμένες, είτε άγνωστο αν είναι αληθινές. Κάτω από το χαρακτηριστικό αυτό υποκρύπτονται ορισμένα επί μέρους χαρακτηριστικά. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά είναι:

- Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις χαρακτηρίζονται ως παράλογες και ως εμπεριέχουσες με λανθασμένες αντιλήψεις.
- Περιλαμβάνουν αμφισβητούμενα θέματα καθώς και πεποιθήσεις για τις οποίες η απόδειξη είναι διφορούμενη, δηλαδή με στοιχεία άλλοτε υπέρ και άλλοτε κατά.
- Τα δόγματα σε αντίθεση με τις επιστημονικές πεποιθήσεις τα διακρίνει αβεβαιότητα, αφού δεν μπορεί ούτε να επαληθεύονται ούτε να διαψεύδονται.

- Ψυχολογική θεώρηση και αντίληψη του δόγματος, μερικές φορές οι άνθρωποι ενστερνίζονται τα δόγματα σε τέτοιο βαθμό που σε καμία περίπτωση δεν επιδέχονται αμφισβήτηση ή έστω διόρθωση.
- Η τελευταία ερμηνεία των δογμάτων ως πεποιθήσεων « που είναι άγνωστο αν είναι αληθής ή εσφαλμένες » είναι ανεπαρκείς ή υπάρχει παντελής έλλειψη δημόσιας συμφωνίας γι' αυτές, γεγονός που σημαίνει ότι δεν έχουμε λογικό δικαίωμα να είμαστε σίγουροι γι' αυτές.

Τα πιο πάνω χαρακτηριστικά εστιάζονται στην αρνητική έννοια των δογμάτων.

Ο Gregory and Woods διατύπωσαν μια δεύτερη ομάδα χαρακτηριστικών που αποκάλυπτουν το βαρυσήμαντο χαρακτήρα των δογμάτων. Συγκεκριμένα αναφέρουν πως τα δόγματα στη θρησκεία περιέχουν πεποιθήσεις μεγάλης σημασίας για το ανθρώπινο γένος αφού ασχολούνται με ζητήματα που αφορούν τη θέση του ανθρώπου στο σύμπαν και τρόπους με τους οποίους οι κοινωνίες μπορούν να οργανωθούν άριστα. Επιπρόσθετα λόγω της σπουδαιότητάς τους, προωθούνται από ομάδες πράγμα που σημαίνει πως έχουν κοινωνικό χαρακτήρα.

Δογματισμός και το μάθημα των θρησκευτικών

Στον κύκλο των συζητήσεων όσο αφορά το θέμα των δογμάτων και ειδικά της θρησκείας έρχεται στο προσκήνιο το πρόβλημα του δογματικού διαποτισμού και αφορά κυρίως τον δογματικό διαποτισμό των μαθητών στο μάθημα των θρησκευτικών. Όπως συμβαίνει και σε κάθε άλλο μάθημα στην εκπαίδευση, τα Θρησκευτικά έχουν και καλά και προβληματικά σχολικά βιβλία. Το ζήτημα όμως που τίθεται σχετικά με τη φυσιγνωμία και το χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν φαίνεται να αφορά τα πετυχημένα ή απορριπτέα σχολικά εγχειρίδια. Πρόκειται για κάτι βαθύτερο που σχετίζεται με την ίδια τη φύση και το λόγο υπάρξεως του μαθήματος. Και αυτό αφορά τον ομολογιακό χαρακτήρα του μαθήματος.

Όπως έχει προαναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα το μάθημα των θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό και αυτό διασφαλίζεται με τον ισχύοντα νόμο για την εκπαίδευση (1566/85) . Το μάθημα διδάσκει υποχρεωτικά την ορθόδοξη χριστιανική πίστη της Εκκλησίας, επομένως αυτό υποστηρίζεται από πολλούς πως έχει κατηχητικό χαρακτήρα και επομένως αυτό δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας. Οι επικριτές του ομολογιακού μαθήματος αντιτάσσονται σε αυτό το χαρακτήρα του και υποστηρίζουν πως παραβιάζει τη θρησκευτική ελευθερία και ανεξιθρησκία της Ελλάδας. Προβάλλουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά του θρη-

σκευτικού μαθήματος όπως η μονοφωνοκότητα, έντονη κατήχηση, προβολή μιας πλευράς των πραγμάτων, μονολιθικότητα και στην πιο ακραία περίπτωση τη θρησκευτική ενδογαμία. Επιπρόσθετα ένα ζήτημα που προβάλλει η πλευρά αυτή είναι η αντίληψη ότι το θρησκευτικό μάθημα είναι η πιο προωθημένη έπαλξη του κατηχητικού έργου της Εκκλησίας στην κοινωνία.

Δογματισμός και Εκκλησία

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε στη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας. Όταν λέμε δογματική διδασκαλία εννοούμε αυτό που αποκαλούμε συνοπτικά δόγμα ή δόγματα. Το δόγμα έχει πολλές σημασίες στη φιλοσοφία, πολιτική, οικονομική και γενικά στην γενικότερη επιστημονική γλώσσα. Το χαρακτηριστικό και ενδιαφέρον στην περίπτωση του δογματισμού είναι το αρνητικό περιεχόμενο που παρουσιάζουν στην πιο πάνω έννοια. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να τονιστεί πως τα δόγματα της εκκλησίας δεν είναι τίποτα άλλο παρά η διδασκαλία της για το ίδιο το περιεχόμενο της ζωής της και για το ίδιο το νόημα των μνημείων της που γίνονται και μνημεία του πολιτισμού. Στηριζόμενοι σε αυτό θα πρέπει να γίνει κατανοητό πως η διάδοση του δόγματος της εκκλησίας δεν έγινε με την εξουσιαστική και αξιωματική επιβολή μιας άποψης ως αληθινής. Αντίθετα πρόκειται για κάτι το οποίο η ίδιοι οι άνθρωποι από πολύ παλιά έχουν επιλέξει και εντάξει στα πιστεύω τους με αποτέλεσμα να πορεύεται με την ιστορία της ανθρωπότητας.

Στο συγγραφικό έργο «Δογματική και Συμβολική Θεολογία» ο Ν. Ματσούκας αναφέρει πως πρέπει να αποκλειστεί κάθε σχέση της δογματικής διδασκαλίας, ως άμεσης και ελεύθερης εμπειρίας σε σχέση με το δογματισμό κάθε επιστημονικής, φιλοσοφικής και θρησκευτικής παράταξης. Ο δογματισμός φέρει μαζί του τη νέκρωση κάθε ζωντανής και δημιουργικής γνώσης. Από την άλλη η δογματική διδασκαλία όταν γίνεται αποδεκτή ελεύθερα, τότε πρόκειται για τη γνώση της αλήθειας η οποία κινεί δημιουργικά τα νήματα της κοινότητας ενός πολιτισμού. Θα πρέπει να τονιστεί πως αυτός που δέχεται ελεύθερα και δημιουργικά τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας έχει ως κύριο στόχο την πειθώ και την πρόοδο. Από την άλλη ο δογματισμός, που στις μέρες μας δεν είναι μόνο θρησκευτικός είναι μια κυριαρχία ιδεών που επιβάλλεται καραδοκώντας να συντρίψει αυτούς που δεν τον αναγνωρίζουν.

Αγωγή και δογματισμός

Ο δογματικός διαποτισμός στηρίζεται στην εσκεμμένη πρόθεση περιπλάνησης, απόρριψης ή παραποίησης της αλήθειας για την εξυπηρέτηση άλλων σκοπιμοτήτων, κάτι που δεν υπάρχει στην ορθόδοξη αγωγή.

Όσο αφορά τη σχέση μεταξύ αγωγής και δογματισμού θα πρέπει να αναφερθεί πως τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα ο όρος του δογματισμού είχε θετική έννοια και σχεδόν εξισωνόταν με την αγωγή. Η κυριαρχούσα τότε άποψη στηριζόταν στις λάθος παιδαγωγικές βάσεις για τον τρόπο που σκέπτεται και αντιλαμβάνεται το παιδί. Με την πρόοδο που συντελέστηκε στο χώρο της ψυχολογίας της γνωστικής ανάπτυξης και μάθησης συνέβαλαν σημαντικά για τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο της αγωγής μαθαίνει. Έτσι τα νέα παιδαγωγικά κριτήρια καταρρίπτουν τη σχέση που εξίσωνε τους δύο όρους και κατατάσσουν τον δογματισμό στην πιο σοβαρή μορφή κακής αγωγής. Με άλλα λόγια ο δογματισμός φέρει αρνητική έννοια και θεωρείται ασύμφωνος με την αγωγή. Από πολλούς προβάλλεται πως το περιεχόμενο είναι το μοναδικό κριτήριο του δογματισμού. Αυτό το στηρίζουν στην ταύτιση των δογμάτων με τον δογματισμό. Στους δυο αυτούς ορισμούς, δόγματα και δογματισμός υπάρχει εσφαλμένη εννοιολογική ταύτιση. Το γεγονός πως κάποια είδη περιεχομένου είναι περισσότερο επιρρεπή προς το δογματισμό σε σχέση με κάποια άλλα δεν σημαίνει πως πρέπει να καταταχθεί το κριτήριο του περιεχομένου ως απόδειξη για εννοιολογική διάκριση της αγωγής από το δογματισμό. Αυτό που πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο διάκρισης των δύο όρων είναι η μέθοδος διδασκαλίας. Όταν η διαδικασία της αγωγής διακρίνεται από την προσπάθεια του διδάσκοντα να αναπτύξει τη σταδιακή ωρίμανση του υποκειμένου μέσα σε ένα κλίμα διαλόγου και αλληλοσεβασμού τότε μειώνεται η πιθανότητα για ιδεολογικό διαποτισμό. Είναι γεγονός πως τα άτομα που έχουν γίνει θύματα του δογματισμού αισθάνονται εξαρτημένοι από τις ιδέες που τους έχουν ενσταλάξει σε σημείο να μην μπορούν να απεξαρτηθούν από αυτές, με αποτέλεσμα να αποδέχονται άκριτα ότι και αν υποστηρίζει το δόγμα και να το ακολουθούν με στεγνή σκέψη. Σε αντίθεση με αυτούς, τα άτομα που τέθηκαν σε κλίμα ελεύθερης αγωγής μπόρεσαν να αναπτύξουν μυαλά ανοιχτά και κριτικά και να έχουν την ικανότητα να υποβάλλουν τις πεποιθήσεις τους σε διαρκή έλεγχο.

Επομένως στο μάθημα των θρησκευτικών, παύει να ισχύει ο όρος θρησκευτική διδασκαλία στον οποίο υποβόσκει ο δογματικός διαποτισμός, αλλά υιοθετείται ο όρος θρησκευτική αγωγή η οποία μπορεί να ικανοποιεί τις προϋποθέσεις για ελευθερία και που επιδιώκει να καλλιεργήσει στους μαθητές το δικαίωμα να επιλέγει ο καθένας

τα πιστεύω που τον αντιπροσωπεύουν χωρίς αυτό να σημαίνει πως αυτό τον διαφοροποιεί αξιολογικά από τους άλλους ανθρώπους. Έτσι σε καμία περίπτωση το ορθόδοξο βίωμα το οποίο επιδιώκεται να μεταδοθεί στη σχολική τάξη μέσα από το μάθημα δεν μπορεί να συμπίπτει με την έννοια του ιδεολογικού διαποτισμού. Ο δογματικός διαποτισμός σημαίνει ότι η διδασκαλία περικλείει ιδεολογική μονομέρεια και αποσκοπεί στη μετάδοση πεποιθήσεων με εξαναγκασμό. Ειδικά για το μάθημα των Θρησκευτικών όπου διδάσκονται δόγματα και αλήθειες οι οποίες δεν μπορούν να αποδειχθούν με την λογική θα πρέπει ο διδάσκοντας να διδάσκει με αυθεντία και να σέβεται το δικαίωμα των μαθητών του να αμφισβητήσουν ακόμα και τα δόγματα. Μόνο έτσι αποβάλλεται από τη διδασκαλία ο ιδεολογικός διαποτισμός και εγκαθιδρύεται η ανταλλαγή βιωματικών εμπειριών που αποσκοπεί στην ανάπτυξη της ψυχικής υγείας των μαθητών.

Μη- Δογματική μορφή θρησκευτικής ανατροφής

Η μη- δογματική μορφή θρησκευτικής αγωγής διαρθρώνεται γύρω από τρεις βασικούς άξονες.

Στον πρώτο άξονα το παιδί ενθαρρύνεται να αποκτήσει τα ανώτερα επίπεδα γνωστικής ανάπτυξης και να κατανοήσει τη θρησκευτική παράδοση την οποία προβάλλει το περιβάλλον. Οι γονείς μεταφέρουν τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις στο παιδί και αυτό είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αυξητική του πορεία. Η αναγκαιότητα αυτή αποδεικνύεται και από την περιέργεια του παιδιού η οποία εκδηλώνεται με ερωτήσεις και του επιτρέπει να εκδηλώνει τις απορίες και τις αμφιβολίες του για τα θρησκευτικά ζητήματα. Παράλληλα με αυτές τις διεργασίες θα πρέπει να επιδιώκεται η ισορροπία της γνωστικής με συναισθηματικής ανάπτυξης του, και αυτό επιτυγχάνεται μόνο με την αποφυγή οποιασδήποτε μορφής **εκβιασμού** και **επιβολής**.

Ο δεύτερος άξονας αφορά τη φυσιολογική ανάπτυξη της προσωπικής αυτονομίας του παιδιού. Όπως έχει πολυαναφερθεί ο δογματισμός περικλείει ενέργειες που εμποδίζουν την φυσιολογική ανάπτυξη της αυτονομίας του παιδιού. Για το λόγω αυτό η μη- δογματική θρησκευτική ανατροφή θα πρέπει να διασφαλίσει τη προσωπική αυτονομία και διευκόλυνση της ανάπτυξης του, ούτως ώστε όταν φτάσει σε μια ηλικία αρκετά ώριμη να είναι σε θέση να αποτιμήσει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις με τις οποίες έχει ανατραφεί στα πρώτα στάδια της θρησκευτικής του ανάπτυξης.

Ο τρίτος και τελευταίος άξονας μιας μη-δογματικής θρησκευτικής ανατροφής επιβάλλεται να γίνει κατανοητό πως η θρησκευτική αγωγή είναι τρόπος ζωής και είναι

διατυπωμένη στον πολιτισμό του κάθε λαού γιατί ο κάθε άνθρωπος έχει προσλάβει το θρησκευτικό περιεχόμενο από τους γονείς του και μάλιστα το έχει ενστερνιστεί μέσα από τις στάσεις, τις διαθέσεις και από την συμπεριφορά που δέχεται. Επομένως με βάση τη προϋπόθεση αυτή το παιδί θα πρέπει να αφήνεται ελεύθερο να εκφράζει τις θρησκευτικές του απόψεις και να ενθαρρύνεται να υποβάλλει ερωτήματα. Βέβαια στα ερωτήματα αυτά θα πρέπει οι γονείς και εκπαιδευτικοί να απαντούν ανάλογα με το βαθμό ωριμότητας του παιδιού. Μάλιστα αυτό μπορεί να ενισχυθεί εάν η θρησκευτική ανατροφή περιλάβει και ενημέρωση για άλλες θρησκείες. Μάλιστα έχει αποδειχθεί πως η λογική αυτονομία του παιδιού διασφαλίζεται πιο καλά εάν γνωρίζει και άλλες πίστες φτάνει η προβολή των διαφορετικών πίστεων να γίνεται με όσο πιο αντικειμενικό τρόπο γίνεται.

Ο Δογματισμός ως αναπόφευκτος

Πολλοί υποστηρίζουν ότι μια μορφή δογματισμού είναι αναπόφευκτη και ίσως αναγκαία κατά τη διάρκεια της παιδαγωγικής διαδικασίας. Πρόκειται για μια συγκατοίκηση δογματισμού και αγωγής που επιβάλλεται στο χώρο της σχολικής εκπαίδευσης.

Η παρουσία του δογματισμού στο σχολικό χώρο γίνεται εμφανής με το πρόγραμμα και τα γνωστικά αντικείμενα που καθορίζει το πρόγραμμα. Έτσι δεν παρέχουμε στα παιδιά το δικαίωμα επιλογής του περιεχομένου που θα διδαχτούν. Η ενέργεια αυτή θα μπορούσε να ειπωθεί πως περικλείει δογματισμό. Το σημείο στο οποίο ο δογματισμός είναι πιο εμφανές είναι η χρησιμοποίηση διδακτικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης για να μεταβιβάσουν στους μαθητές γνώσεις που κοινωνία επιθυμεί. Ιδιαίτερα σε μικρές τάξεις εντοπίζεται το φαινόμενο κατά τη παρουσίαση θεμάτων η αποφυγή πλήρους επεξήγησης ή η αποσιώπηση εναλλακτικών λύσεων. Επίσης οι μηχανισμοί μίμησης και ταύτισης που πραγματοποιούνται στη διαδικασία της μάθησης μεταδίδουν στους μαθητές στάσεις και πεποιθήσεις.

Τέλος η παρουσία του δογματισμού εντοπίζεται και στο κρυφό πρόγραμμα του σχολείου το οποίο αποτελεί αναπόφευκτο μέρος της σχολικής ζωής και αναφέρεται σε ότι μαθαίνει ο μαθητής μέσα από άτυπες μορφές διδασκαλίας. Βέβαια η αναγκαιότητα του αναπόφευκτου δογματισμού δικαιολογείται με τις εξής αναφορές. Πρώτον ο μηχανισμός μίμησης και ταύτισης είναι ο πιο εύκολος και οικονομικός τρόπος για κοινωνική μάθηση. Ο μαθητής οικειοποιείται μεγάλο μέρος της συμπερι-

φοράς του παιδιού από το πρότυπο – δάσκαλο και αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη ζωή του. Και δεύτερον είναι γεγονός πως δεν μπορούμε να αποφύγουμε τον δογματισμό εξαιτίας των περιορισμένων δυνατοτήτων των μαθητών λόγω της μικρής ηλικίας τους. Αυτό γιατί όσο πιο μικρή η ηλικία του μαθητή επιβάλλεται η γνώση να είναι απλουστευμένη και επιλεκτική για να είναι σε θέση να την κατανοεί.

4.2.2 Το πρόβλημα του θρησκευτικού φανατισμού

Η έννοια του φανατισμού

Φανατισμός είναι η τυφλή προσήλωση σε μια ιδέα και η προσπάθεια βίαιης επιβολής της στους άλλους. Χαρακτηριστικά του είναι η υποχώρηση της λογικής διαδικασίας και η υπακοή του ανθρώπου σε ακραία συναισθήματα. Φυσικά τα αποτελέσματα μόνο καταστροφικά μπορεί να είναι. Ο φανατισμός σχεδόν ταυτίζεται με την έννοια της μισαλλοδοξίας (μισώ τη γνώμη του άλλου). Ο φανατισμένος δεν έχει ανοχή στην άλλη άποψη ,άρα μισεί οτιδήποτε ξένο προς ότι υπάρχει στο μυαλό του.

Τα αίτια του Θρησκευτικού φανατισμού: Τα αίτια του θρησκευτικού φανατισμού είναι κυρίως πολιτικά, ψυχολογικά και θρησκευτικά. Οι πολιτικοί , φανατίζοντας θρησκευτικά τους λαούς εκμεταλλεύονταν από παλιά τη δύναμη της θρησκείας και τη χρησιμοποιούσαν είτε ως στήριγμα της εξουσίας τους , είτε ως πρόσχημα για επεκτατισμό. Όσο αφορά τη ψυχολογική έκφραση ο φανατισμός είναι μια εκδήλωση άρρωστης ψυχής , ένα καταφύγιο νευρωτικών ανθρώπων , που προσπαθούν να κρύψουν κάτω από αυτόν τα συμπλέγματα κατωτερότητας , τον εγωισμό , τις φιλοδοξίες και την επιθετικότητα τους . Εμπάθεια , πνευματική ανωριμότητα , αδυναμία κατανόησης των απόψεων των άλλων , έλλειψη αυτοπεποίθησης είναι ορισμένα χαρακτηριστικά που διακρίνονται σε φανατικά άτομα. Τα θρησκευτικά αίτια οφείλονται στη δογματοποίηση του φανατισμού από μερικές θρησκείες ή σε υπερβολικό ζήλο , που προέρχεται από παρανόηση των θρησκευτικών εντολών .

Είδη θρησκευτικού φανατισμού: Ο φανατισμός διακρίνεται σε πολιτικό, εθνικιστικό, φυλετικό και θρησκευτικό. Ο θρησκευτικός φανατισμός παρουσιάζεται στους πιστούς πολλών θρησκειών, και οι κυριότερες μορφές του είναι:

- **Θρησκομανία ή θρησκοληψία:** Θρησκομανία ή Θεοληψία είναι η υπερβολική αφοσίωση σε κάποια θρησκεία. Σύμφωνα με την ψυχοπαθολογία, ο θρησκόληπτος κρύβει πολλά μειονεκτήματα και μίσση. Αν και πηγαίνει συχνά στην εκκλησία και υπερασπίζεται με πάθος την πίστη του, παρουσιάζει στην πρακτική της ζωής την αντίθεση της εκμετάλλευσης των συνανθρώπων του.
- **Πουριτανισμός:** Ο πουριτανισμός είναι θρησκευτικό κίνημα, που εκδηλώθηκε στους κόλπους της Αγγλικανικής εκκλησίας στα χρόνια της βασιλείας της Ελισάβετ Α' και κράτησε έως τα τέλη του 17ού αιώνα. Ο πουριτανισμός επιδίωκε την επιβολή στην Αγγλική κοινωνία μίας μορφής προτεσταντισμού με έντονες καλβινιστικές αποχρώσεις, που χαρακτηρίζεται από δογματική και ηθική αυστηρότητα. Σήμερα, ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει την υπερβολική προσήλωση, που πολλές φορές υποκρύπτει ένα στείο συντηρητισμό και μια ανούσια υποκριτικότητα.
- **Προσηλυτισμός:** Διάδοση μίας πίστης με ύπουλα ή δόλια μέσα. Ο προσηλυτισμός είναι νομικά μη αποδεκτός από το σύνταγμα, όμως, πολλές θρησκείες τον περιλαμβάνουν στη λατρεία τους.
- **Συντηρητισμός:** Προσκόλληση στο παραδοσιακό, στο καθιερωμένο, σ' αυτό που γνωρίζεται και ελέγχεται. Ο συντηρητικός επαναπαύεται στην υφιστάμενη τάξη πραγμάτων και αρνείται κάθε τι νεωτεριστικό ή ριζοσπαστικό. Γενικώς, οι άνθρωποι που επιδιώκουν τον συντηρητισμό είναι προφανώς κάποιοι, οι οποίοι όντας βολεμένοι δεν επιθυμούν οποιεσδήποτε αλλαγές φοβούμενοι μήπως πληγεί το προσωπικό τους συμφέρον.
- **Μισαλλοδοξία:** Μίσος εναντίον των ετερόδοξων ή αλλόθρησκων. Είναι στην ουσία η κυριότερη έκφραση του Θρησκευτικού φανατισμού, καθώς συναντάται σε αρκετούς ανθρώπους. Η μισαλλοδοξία είναι αποτέλεσμα πολλές φορές, ξεπερασμένων αντιλήψεων, που καλλιεργούνται είτε μέσα στην οικογένεια, είτε μέσω άλλων κοινωνικών θεσμών και σίγουρα αποτελεί όπλο στα χέρια μιας επεκτατικής, πολιτικής ή θρησκευτικής εξουσίας.
- **Θεοκρατία:** Θεοκρατία είναι το πολίτευμα, όπου η πολιτική εξουσία είναι υποταγμένη στη θρησκευτική εξουσία ή ασκείται από έναν αντιπρόσωπο του

Θεού – πρόσωπο/κάστα/οργάνωση – στο όνομα Αυτού και σύμφωνα με τους νόμους Του.

- **Θρησκευτικός επεκτατισμός:** Παγκόσμια επικράτηση μίας θρησκείας με ύπουλα ή βίαια μέσα.

Οι συνέπειες του θρησκευτικού φανατισμού είναι καταστροφικές για τον άνθρωπο και για την μετέπειτα εξέλιξη του. Συγκεκριμένα οι συνέπειες του μπορούν να καταταχθούν στις ακόλουθως παραμέτρους:

1. Ψευδαίσθηση πνευματικής αυτάρκειας

Ο φανατικός πιστεύει ότι οι δικές του απόψεις και ιδέες είναι τόσο τέλειες που κανείς δεν μπορεί να τις αμφισβητήσει. Έτσι, όχι μόνο δεν ανέχεται τις αντίθετες απόψεις, αλλά ούτε καν δέχεται να τις συζητήσει. Αυτό είναι αρνητικό τόσο για το ίδιο το άτομο, το οποίο εφησυχάζετε πιστεύοντας σε μια σίγουρη σωτηρία, όσο και για την κοινωνία, η οποία χάνει στην ουσία ένα μέλος της.

2. Αλλοίωση της πίστης

Στις περισσότερες θρησκείες η έννοια της αγάπης χρησιμοποιείται ως βασικό δόγμα. Ο Φανατισμός όμως καλλιεργεί την εχθρότητα και το μίσος μεταξύ των ανθρώπων, οπότε τουλάχιστον σε αυτές τις θρησκείες, οι οποίες ασπάζονται την αγάπη η πίστη αλλοιώνεται.

3. Απειλή της θρησκευτικής ελευθερίας

Ο Θρησκευτικός Φανατισμός οδηγεί στην βία και στερεί από τον άνθρωπο το αναφαίρετο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Οι διωγμοί, οι διώξεις, τα βασανιστήρια, γεγονότα που συνέβησαν παλαιότερα αποδεικνύουν πώς ο θρησκευτικός φανατισμός μπορεί να οδηγήσει σε αποτρόπαιες ενέργειες.

4. Καταστροφή ανθρωπίνων ζώων και πολιτισμών

Οι πόλεμοι που προκλήθηκαν από τον θρησκευτικό φανατισμό είναι αρκετοί και πολύ βίαιοι, καθώς οι αντίπαλοι ήταν ιδιαίτερα σκληροί και βάνανσοι λόγω της μεγάλης εχθρότητας μεταξύ τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων πολέμων αποτελούν οι σταυροφορίες και οι πόλεμοι των μουσουλμάνων για τη διάδοση της θρησκείας τους κατά το παρελθόν.

5. Δημιουργία κοινωνικών και πολιτικών αναστατώσεων

Πολλές φορές φανατισμένες ομάδες δημιουργούν στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, δρώντας ύπουλα και βίαια. Τελευταίο παράδειγμα αποτελεί η επιβολή ισλαμικού καθεστώτος στο Ιράν, αλλά και οι επιθέσεις κατά μεταναστών στην Αίγυπτο, όπου μάλιστα έπεσαν θύματα και έλληνες τουρίστες.

6. Προκαλεί θρησκευτική αδιαφορία

Αρκετοί άνθρωποι βλέποντας αυτά τα φαινόμενα θρησκευτικού φανατισμού απομακρύνονται από κάθε θρησκεία και θεωρούν ότι δεν έχει κανένα νόημα η ύπαρξη τους. Στρέφονται λοιπόν, στην αθεΐα γνωρίζοντας ότι έτσι δεν θα παρασυρθούν σε συγκρούσεις και βιαιότητες.

7. Διασπά την ενότητα του εκκλησιαστικού σχήματος

Το σχίσμα των εκκλησιών ήταν αποτέλεσμα θρησκευτικού φανατισμού. Επίσης, χιλιάδες αιρέσεις σήμερα σε όλο τον κόσμο στηρίζονται στον φανατισμό των πιστών.

Όπως φαίνεται τα αποτελέσματα του θρησκευτικού φανατισμού είναι επικίνδυνα και καταστροφικά για την ανθρωπότητα. Ο θρησκευτικός φανατισμός μπορεί να καλλιεργηθεί από την οικογένεια αλλά και μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία. Στο σχολείο είναι απαραίτητο να καλλιεργηθεί στους μαθητές το αίσθημα της ανεκτικότητας απέναντι στα εξωχριστιανικά θρησκευόμενα, και να ενημερωθούν για το πρόβλημα του θρησκευτικού φανατισμού. Ο θρησκευτικός φανατισμός συσχετίζεται με τον ιδεολογικό διαποτισμό και οι επιπτώσεις του στο παιδί είναι το ίδιο

επικίνδυνες. Βία, ανταγωνιστικότητα, εμμονές, θλίψη, καταπίεση είναι λέξεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες με θρησκευτικό φανατισμό. Ο εκπαιδευτικός, ειδικά στις μικρές τάξεις όπου οι μαθητές είναι τρωτοί και δεν έχουν αναπτύξει μηχανισμούς κριτικής άποψης εύκολα μπορούν να διαποτιστούν με αρνητικά συναισθήματα. Τέτοιου είδους φαινόμενα μπορούν να ενσταλάξουν ιδέες και εικόνες στον ευάλωτο ψυχισμό των μαθητών και να προσδιορίσουν και την μετέπειτα ανάπτυξή τους. Αυτό το φαινόμενο προσηλυτισμού παρατηρείται στις μέρες μας παραδείγματος χάρη ο Ισλαμισμός επιδιώκει την διάδοση του δόγματός του με κάθε μέσο. Χαρακτηριστικά, μέσα στο κοράνι υπάρχει το εξής κείμενο:

‘Το ξίφος είναι το κλειδί για τον ουρανό και την κόλαση. Μια σταγόνα που θα χυθεί για τον Αλλάχ, μια νύχτα στο στρατό, είναι χρησιμότερη από δύο μήνες νηστείας και προσευχής. Όποιος πέσει στη μάχη, οι αμαρτίες του παραγράφονται και κατά τη μέρα κρίσεως το σώμα του θα συμπληρωθεί με τα φτερά των αγγέλων και των Χερουβείμ’.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως υπάρχει μεγάλη ανησυχία για την εξάπλωση του θρησκευτικού φανατισμού και ειδικά εάν εφαρμόζονται μέθοδοι που να τον ενισχύουν. Η σύγχρονη εκπαίδευση οφείλει να μεταδίδει δημοκρατικές αξίες και όχι να εκτρέφεται από κάθε μορφής φανατισμούς.

4.3 Ο δάσκαλος στο μάθημα των θρησκευτικών

Η χριστιανική αγωγή είναι το μάθημα που μπορεί να αφυπνίσει και να προβληματίσει τους μαθητές, καταστάσεις οι οποίες προσφέρουν δεξιότητες αναγκαίες για τη ζωή. Η επιτυχία ή η αποτυχία της καλλιέργειας τους, εξαρτάται από τον χειρισμό του εκπαιδευτικού. Ο εκπαιδευτικός είναι το πρόσωπο το οποίο έχει στα χέρια του την θρησκευτική, ψυχική, ηθική και συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών του.

Στις αρμοδιότητες του δάσκαλου του δημοτικού σχολείου εμπίπτει και η διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε να διδάσκεται από ένα ειδικό θεολόγο όπως συμβαίνει στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Πέρα από τα αναλυτικά προγράμματα και τα βιβλία ο δάσκαλος πρέπει να λαμβάνει περαιτέρω καθοδήγηση για την διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος όπως συμβαίνει στα υπόλοιπα μαθήματα. Στο επίπεδο των προπτυχιακών σπουδών του δεν λαμβάνει τα απαραίτητα γνωσιολογικά εφόδια για να παρέχει την θρησκευτική εκπαίδευση, αλλά

και τις αναγκαίες παιδαγωγικές δεξιότητες, ώστε να μεταδίδει τη θρησκευτική γνώση κατά τρόπο που του έχει υποδειχθεί από την Πολιτεία, χωρίς να εμπλέκει τη προσωπική του στάση απέναντι στο θρησκευτικό φαινόμενο. Είναι πολύ δύσκολο να ζητήσει κανείς από ένα μη θρησκευόμενο δάσκαλο να μεταδώσει κάτι περισσότερο από γνώσεις στα παιδιά κατά τη διδασκαλία ενός μαθήματος που εμπεριέχει κατήχηση, όπως είναι πολύ δύσκολο ένας βαθύτατα θρησκευόμενος δάσκαλος να διδάξει το μάθημα κατά τρόπο πληροφοριακό.

Σημαντικό είναι να προσέξει ο εκπαιδευτικός πως δεν πρέπει να διδάσκει με τη δική του κατασταλαγμένη άποψη, ότι ο Χριστιανισμός είναι «ανώτερη θρησκεία» και οι άλλες «κατώτερες». Αν αυτό περάσει στους μαθητές θα πρέπει να το συμπεράνουν τα παιδιά αβίαστα. Γι' αυτό δεν επιτρέπονται οι ειρωνείες προς τα άλλα θρησκευόμενα, γιατί αν συμβαίνει κάτι τέτοιο τότε είναι ένα ευάλωτο σημείο το οποίο προωθεί την ανεξιθρησκία και τον φανατισμό. Ο εκπαιδευτικός στο δημοτικό σχολείο δεν έχει την αρμοδιότητα του θεολόγου και προπαντός τον ρόλο του κατηχητή. Ο δάσκαλος θα πρέπει να διεξάγει τη διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος με αγάπη, σεβασμό προς την ελευθερία, ανοχή και σε καμία περίπτωση την άσκηση εξουσίας για την επίτευξη του σκοπού του. Θα πρέπει να τονιστεί πως τίποτα από αυτά που διδάσκονται στο μάθημα της θρησκευτικής αγωγής δεν πρέπει να επιβάλλονται στους μαθητές αλλά θα πρέπει να συζητούνται ελεύθερα, να εκφράζονται οι αμφιβολίες, οι αντίθετες απόψεις και να τους δίνεται η δυνατότητα να μπορούν να τα δεχτούν ως πρότυπα στη ζωή τους ή να μπορούν να τα αρνηθούν. Μόνο έτσι θα μπορέσει το μάθημα των θρησκευτικών να αποτινάξει τον δογματικό διαποτισμό.

Τέλος παρουσιάζονται κάποια χαρακτηριστικά συμπεριφορών και πράξεων που αντικατοπτρίζουν τον δογματικό διαποτισμό σε βάρος των μαθητών:

- Όταν ο εκπαιδευτικός προβάλλει οργανωμένα, επανειλημμένα και συστηματικά ως στοιχεία της θρησκείας του μαθητή του, τις δικές του διαφορετικές πεποιθήσεις σε ηλικίες, όπου δεν υπάρχει η πνευματική ωριμότητα ή τα γνωσιολογικά εφόδια, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι διαφορές.
- Όταν ο εκπαιδευτικός προβάλλει μεν τη δική του θρησκευτική ταυτότητα, αλλά οι κρίσεις του περιέχουν κρίσεις δυσφημιστικές για τη θρησκεία ή την κοσμοθεωρία του μαθητή ή προβαίνει σε αντιπαράθεση των αδυναμιών της θρησκείας ή της εκκλησίας του μαθητή προς τα καλά σημεία της δικής του θρησκείας ή κοσμοθεωρίας με πρόθεση να μειώσει τις άλλες θρησκείες.

- Όταν ο εκπαιδευτικός συστηματικά συγκρίνει τη δική του θρησκεία ή κοσμοθεωρία με εκείνη των μαθητών του σε μαθήματα που δεν έχουν ως γνωστικό αντικείμενο τη θρησκευτική αγωγή καταλήγοντας πάντα στα συμπεράσματα που αναδεικνύουν την υπεροχή της δικής του θρησκείας ή κοσμοθεωρίας και εκφέροντας αντίστοιχα καθοδηγητικά – παιδαγωγικά μηνύματα.
- Όταν ο εκπαιδευτικός δείχνει ιδιαίτερη εύνοια σε ομόθρησκους ή ομοϊδεάτες μαθητές και κάνει κάθε είδους διακρίσεις ή επιδεικνύει εχθρότητα στα υπόλοιπα παιδιά ή σε κάποια από αυτά που έχουν ανατραφεί σε συγκεκριμένο θρησκευτικό ή άθρησκο περιβάλλον.
- Όταν ο εκπαιδευτικός υπόσχεται ανταλλάγματα ηθικά ή οικονομικά στους μαθητές που δεν ανήκουν στο θρήσκευμα ή στην κοσμοθεωρία του, προκειμένου αυτά να προσχωρήσουν στη δική του θρησκεία ή κοσμοθεωρία.

Επιβάλλεται από τον εκπαιδευτικό οι χειρισμοί του να είναι λεπτοί και προσεκτικοί. Συγκεκριμένα θα πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ θρησκευτικών γεγονότων και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις θα πρέπει να προβάλλονται ως θέματα για συζήτηση και όχι σαν θέματα που δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Ακόμη τα επιχειρήματα του εκπαιδευτικού δεν θα πρέπει να φαίνονται πειστικά σε όλους τους μαθητές και η συζήτηση δεν μπορεί να οδηγεί πάντοτε σε μια ομόφωνη απόφαση. Εκείνο που επιβάλλεται είναι να επιδιώκεται η προβολή επιχειρημάτων μέσα στα πλαίσια ενός πραγματικού διαλόγου, καθώς και η καλλιέργεια στους μαθητές ενός πνεύματος σεβασμού των πεποιθήσεων των άλλων, ακόμα και αν δεν τις συμμερίζονται.

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Συμπεράσματα

Τα πιο βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν από τη διερεύνηση του θέματος είναι τα ακόλουθα:

1. Όταν αναφερόμαστε στο μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό σχολείο θα πρέπει να διευκρινιστεί πως δεν αναφερόμαστε στην διδασκαλία θρησκευτικών αλλά στην θρησκευτική αγωγή. Αυτό σημαίνει πως η αγωγή οφείλει να εισάγει το αναπτυσσόμενο άτομο στην υπάρχουσα δομή της κοινωνίας ενώ ταυτόχρονα να επιδιώκεται η προώθηση της προσωπικής του αυτονομίας. Η θρησκευτική αγωγή θα πρέπει να έχει ως μακροπρόθεσμο στόχο την ανάπτυξη της θρησκευτικής αυτονομίας, ώστε το παιδί όταν ενηλικιωθεί, να αποφασίσει ώριμο και ενημερωμένο, αν θα αποδεχθεί ή όχι τη θρησκευτική πίστη με την οποία ανατράφηκε.
2. Όπως όλα τα μαθήματα έτσι και το μάθημα των Θρησκευτικών επιδιώκει τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, να στοχεύει στην καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας των μαθητών στο σεβασμό και τη συνύπαρξη της θρησκευτικής ετερότητας. Για τους πιο πάνω λόγους το θρησκευτικό μάθημα πρέπει να συνδέεται με το χαρακτήρα της παιδείας και του πολιτισμού, αναδεικνύοντας την καθολική παιδευτική του αξία. Το εξειδικευμένο θέμα της Θρησκευτικής αγωγής δεν πρέπει να παραμένει σε στενά θεολογικά πλαίσια, αλλά να έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα.
3. Η διδασκαλία του έχει ανάγκη να ξεφύγει από τα άγκιστρα του ηθικισμού, του πουριτανισμού, του παιδαγωγικού διδακτισμού, τον εθνοκεντρισμό και την έλλειψη διαλογισμού. Για αυτό επιβάλλεται να συνδέεται με σύγχρονα υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου και της εποχής μας και να μπορεί να εκφράζει κατανόηση και σεβασμό στο πρόσωπο του ετερόδοξου και του ετερόθρησκου (διαθεματικότητα). Ταυτόχρονα έχει ανάγκη να μην έχει ένα απλό και πληροφοριακό και κυρίως χειραγωγικό χαρακτήρα αλλά να συζητά διαλεκτικά τα καίρια προβλήματα στα όρια της ελευθερίας και αλληλοσεβασμού . Μέσα από τη θρησκευτική εκπαίδευση μπορεί να οικοδομηθεί μια δημοκρατική κοινωνία.
4. Η πιο επικίνδυνη και ανεπιθύμητη μορφή αγωγής είναι ο δογματισμός. Θα πρέπει να διευκρινιστεί πως δεν υπάρχει εννοιολογική ταύτιση του δογματι-

σμού με το δόγμα. Τα δόγματα εντοπίζονται σε όλες τους κλάδους και όχι μόνο στη θρησκεία. Με αυτό ως δεδομένο θα πρέπει να επαναληφθεί για ακόμη μια φορά ο ορισμός του δογματισμού για να κατανοηθεί η διαφορά του σε σχέση με τα δόγματα : ορίζεται ως η σκόπιμη και μεθοδευμένη παρεμπόδιση της αύξησης του ανθρώπου προς μια φυσιολογική προσωπική αυτονομία, κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής του πορείας, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια μονολιθική κλειστή σκέψη και να εκδηλώνεται μια απρόσωπη συμπεριφορά. Από την άλλη πάλι ο δογματικός διαποτισμός χαρακτηρίζεται από την πρόθεση του υποκειμένου και οι συνέπειες του είναι ολέθριες ειδικά όταν ασκείται σε μικρής ηλικίας παιδιά.

5. Ο θρησκευτικός φανατισμός είναι εξίσου μια επικίνδυνη μορφή και οι επιπτώσεις του είναι οι ακόλουθες:
 - Ψευδαίσθηση πνευματικής αυτάρκειας.
 - Αλλοίωση της πίστης.
 - Απειλή της θρησκευτικής ελευθερίας.
 - Καταστροφή ανθρωπίνων ζώων και πολιτισμών.
 - Δημιουργία κοινωνικών και πολιτικών αναστατώσεων.
 - Προκαλεί θρησκευτική αδιαφορία.
 - Διασπά την ενότητα του εκκλησιαστικού σχήματος.
6. Ο παιδαγωγός κατά τη διαδικασία της αγωγής θα πρέπει να ακολουθεί μεθόδους που δείχνουν σεβασμό στην ακεραιότητα του παιδιού και ικανοποιούν τους κανόνες της αποτελεσματικής συμμετοχής του. Η πρόθεση του δεν πρέπει με καμία δύναμη να χαρακτηρίζεται από εξουσιαστικά στοιχεία με σκοπό την εγχάραξη στα παιδιά τις δικές του ιδέες και πεποιθήσεις με τρόπο βίαιο και ανελεύθερο. Αντίθετα στόχος του θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη της προσωπικής αυτονομίας των μαθητών του που επιτυγχάνεται μέσα από την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης πάνω στις αξίες και πεποιθήσεις που κληρονομούν από την κοινωνία και την οικογένεια τους.

7. Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί η ανάγκη για σωστή και ουσιώδη εκπαίδευση των προπτυχιακών φοιτητών στα παιδαγωγικά τμήματα δημοτικής εκπαίδευσης η οποία μέχρι στιγμής απουσιάζει. Κρίνεται λοιπόν απαραίτητο η εισαγωγή μαθημάτων που να αφορά τη διδακτική του Θρησκευτικού μαθήματος στο οποία θα παρέχονται κατάλληλες γνώσεις προς τους μελλοντικούς δασκάλους σχετικά με την ύλη, τη μεθοδολογία και τις αρχές που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν την διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλόπουλος Χ, *Ελευθερία της σκέψης και διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στη μέση εκπαίδευση*, Έκδοση Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1984.
- Βασιλόπουλος Χ., *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*, Κυριακίδη, Αθήνα 1996.
- Καριώτογλου Α, *Σπουδή στη Θρησκευσιολογία*, Γρηγόρη, Αθήνα 2008.
- Καριώτογλου Τ.Α, *Αυθεντία και Ελευθερία στο μάθημα των Θρησκευτικών*, Γρηγόρη, Αθήνα 2009.
- Κατσιαούνης Β- Ματθαϊάκης Α., *Πτυχιακή Εργασία: Το μάθημα των Θρησκευτικών και η Διδασκαλία του στην Α/βάθμια Εκπαίδευση κατά την τελευταία δεκαετία*, Βόλος 2008
- Καψάλη Α., *Παιδαγωγική ψυχολογία*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
- Κοσμόπουλου Α., *Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας*, Γρηγόρης, Αθήνα 1994.
- Κόκκοτας Β. Π., *Διδακτική Φυσικών Επιστημών*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2008.
- Μαριδάκη-Κασσωτάκη Α., *Δυσκολίες Μάθησης*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008.
- Ματσούκας Ν., *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, Εκδότης: Πουρναράς, Έτος Έκδοσης: Α΄ Τόμος, 2009.
- Μπίκος Γ. Κ., *Αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στη σχολική τάξη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

- Νίκας Α., *Διδακτική του θρησκευτικού μαθήματος*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1992.
- Παπαδημητρίου Β., *Περιβαλλοντική εκπαίδευση-Θεωρία και Πράξη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2009.
- Περσέλης Ε., *Πίστη και Χριστιανική αγωγή*, Γρηγόρη, Αθήνα 2005.
- Πορτελάνος Σ., *Διαπολιτισμική Θεολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009.
- Πυργιωτάκης Ι., *Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
- Σταυριανός Σ.Κ., *Η θρησκευτική αγωγή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, Γρηγόρης, Αθήνα 2008.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ, www.pi-schools.gr
- Τα βιβλία του δασκάλου αλλά και τα σχολικά εγχειρίδια όλων των τάξεων του μαθήματος των θρησκευτικών.

